

Vrienden van
DEN HAAG

**ONS
DEN HAAG**

Van de voorzitter

Vrienden en Vriendinnen!

Een mooi jaar wens ik u toe, waarin we kunnen genieten van al wat Den Haag te bieden heeft.

In hoeverre onze stad ook voorspoed kan verwachten, valt te bezien ...

Hoe durf ik zo somber te zijn, nu de omgevingsvisie, de nota's en plannen van ons gemeentebestuur vol staan met goede voornemens, van 'duurzaamheid', 'groen', 'blauw', 'sociale cohesie', 'levendige plinten', 'verbinding', tot aan vleermuizen en waterjuffers toe. Maar wat komt daarvan terecht?

Haagse Lanen

Neem het prachtige plan 'Haagse Lanen', om de statige bomenrijen op het Voorhout voort te zetten op de Kneuterdijk, langs de Hofweg en het Spui tot aan Amare toe, nota bene een initiatief van de gemeenteraad, omarmd door het college. Dit noopt tot grondige grondsanering, zodat bomen tot volle wasdom kunnen komen en een breed bladerdak voor verkoeling zal gaan zorgen. Een investering in de toekomst, waar men geld voor over moet hebben, anders gebeurt het niet. Maar in de begroting voor 2025 komt deze post niet voor, ondanks ons dringende verzoek aan de raad om een jaarlijkse reservering op te nemen. De VVD-motie met deze strekking

kreeg onvoldoende steun. Naar Haags gebruik kiest ons bestuur voor een halfslachtig aanpak. Dat betekent halfslachtig resultaat, hetgeen in de toekomst zal worden betreurd ...

Het paleisje aan het Lange Voorhout

Het Eschermuseum wil verhuizen naar de Amerikaanse Ambassade. Dat is een passender behuizing voor Escher, maar het planvoorstel waaraan gewerkt wordt, is te ambitieus en te duur. Het ambassadegebouw zou zelfs te klein zijn, men wil nieuwbouw voor educatieve ruimten en 3D projecties. Onnodig. Het grote publiek komt voor de prenten van Escher. Dat moet voldoende zijn. Gelukkig heeft de gemeenteraad zich uitgesproken tegen de suggestie van de wethouder om het paleisje te verkopen om het Escheravontuur financieel rond te

krijgen. Maar wat zal dan een gepaste bestemming voor het paleisje zijn? Het is in 1991 aan de gemeente verkocht onder voorwaarde dat zij het voor culturele doeleinden zal gebruiken. Voordat Escher erin kwam, fungeerde het als dependance van het Gemeentemuseum en organiseerde wijlen hoofdconservator John Sillevs er fraaie wisseltentoonstellingen. We hebben een afspraak gemaakt met de huidige directeur van het Kunstmuseum, Margriet Schravemaker, om dit aan de orde te stellen.

Zeespiegelstijging

Het lijkt ons nuttig dit jaar aandacht te besteden aan de vraag wat de stijgende zeespiegel betekent voor Den Haag. Dit zal grote onzekerheid met zich meebrengen en vraagt om ingrijpende ruimtelijke aanpassing van de stad. Als Vrienden van Den Haag zien we hier een voorlichtingstaak. Hoe bereidt ons gemeentebestuur zich hierop voor? Op 3 mei organiseren we een informatief symposium 'Stad aan Zee' met wetenschappers, een landschapsarchitect en de verantwoordelijk wethouder Milieu. Noteert u de datum alvast. Dit wordt belangwekkend.

Nieuwe redactie

De redactie van Ons Den Haag is vernieuwd. We bedanken Els M. van den Broek, Tristan Groot en Michiel van der Mast die afgelopen kwartaal afscheid hebben genomen hartelijk voor hun inzet. Een warm welkom verdienen Kitty Bos, Michael Toorop, Esther Langendam, Marcel Tielemans en Ursula de Goede, die het blad dat nu voor u ligt al hebben verzorgd.

Rest mij de hoop uit te spreken velen van u dit jaar te ontmoeten bij een van onze activiteiten.

Met Vriendengroet, uw voorzitter,
Rupert van Heijningen

Maison Krul

Welk begrip is Haagser dan Maison Krul? Het bericht dat het Haags Historisch Museum wegens ruimtegebrek het elegante meubilair van het fameuze Maison Krul van de hand zou willen doen was reden om tegen de museumdirecteur de vrees uit te spreken dat, wanneer het in andere handen komt, het in de vergetelheid raakt en zijn betekenis verliest. Directeur Tjeerd Vrij begrijpt onze zorg en schrijft zijn best te doen een bestemming te vinden waarbij "het behoud van het ensemble in een passende context voor ons een belangrijke voorwaarde is." Een oproep aan onze leden: Heeft u een suggestie voor een passende plek voor dit charmante koffiehuisinterieur? Bijvoorbeeld een buurtcentrum of ontmoetingsplek waar het tot zijn recht komt? Meld het ons!

In de editie 2024-04 van *Ons Den Haag* staat op pagina 17 dat Prinses Sophie van Oranje-Nassau, dochter van Koning Willem II, met Karel Bernhard is getrouwd. Echter, zij was getrouwd met diens neef, Karel Alexander van Saksen-Weimar-Eisenach. Op pagina 25 wordt in het artikel over de aquarelkalenders van Haagse wijken gesproken over de wijk Sorghvliet, maar dit moet Zorgvliet zijn. Op pagina 31 staat onder *Bij de omslagfoto* vermeld dat de Johan de Wittlaan tussen het Statenkwartier en Zorgvliet ligt. Dat is onjuist, want de wijk Zorgvliet loopt formeel tot aan de Eisenhowerlaan.

Met dank aan de oplettende lezers.
De Redactie

DOEL VAN DE VERENIGING:

'HET BEVORDEREN VAN DE LEEFBAARHEID VAN DEN HAAG MET BEHOUD VAN ZIJN KARAKTERISTIEKE WAARDEN'

BESTUUR

Rupert van Heijningen,

voorzitter

Michael Toorop, secretaris,

hoofdredacteur *Ons Den Haag*

Pieter Boot, penningmeester

Elsbeth van Hijckama Vlieg,

coördinator werkgroep

Stedelijke Vernieuwing

Emilie Linssen-van Rossum,

coördinator werkgroep

Levende Historie

Frank Hendriks, coördinator

werkgroep Activiteiten

Robbert Coops, coördinator

werkgroep Media

SECRETARIAAT

Postbus 85977

2508 CR Den Haag

info@vriendenvandenhaag.nl

Bankrekening

Voor alle betalingen aan de Vereniging

NL 15 TRIO 0197 7883 94

Ledenadministratie

ledenadministratie@

vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe leden

Nieuwe leden kunnen zich schriftelijk aanmelden bij het secretariaat of online via

www.vriendenvandenhaag.nl.

De jaarlijkse contributie

bedraagt € 35,-

Kamer van Koophandel

Inschrijfnummer 404 098 95

Foto omslag

Villa Ockenburgh

Foto: Esther Langendam

2 Van de voorzitter

4 Tour du Philosophe

In de voetsporen van denkers, dichters en schrijvers

6 Uit de wijken: Duinoord

9 Boekbespreking: Ja, dát Den Haag

10 Stadsschouw De Resident

11 Vriendenbezoek aan Amare

12 Europese Erfgoedprijs voor Villa Ockenburgh

13 Juliana Monument

14 Denk verticaal

16 Renovatie Haags Historisch Museum

18 Begraven in Loosduinen

19 Trots op Den Haag, de Jaarsmahof

20 Architectuur: dakdromen of nachtmerries?

23 Een Vriend stelt zich voor

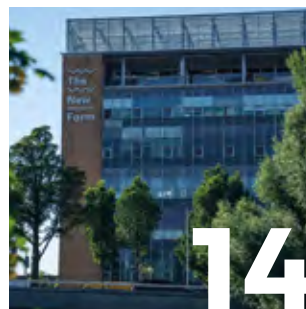
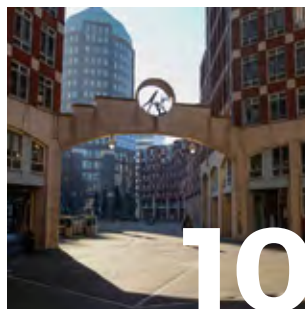
24 Een beeld zegt meer dan duizend woorden....

26 Scholen in Laak in het begin van de twintigste eeuw

27 De Evert van Uiter-bibliotheek

29 Boekbespreking: Hof van Wouw

30 Column

In de voetsporen van denkers, dichters en schrijvers

We volgen in een serie artikelen denkers, dichters en schrijvers die in Den Haag woonden en van grote betekenis zijn geweest in de geschiedenis van Nederland. We gaan op zoek naar huizen en buurten waar ze woonden. Den Haag kan trots zijn op deze 'Hagenaars' die een dimensie toevoegen aan de stad. In deze laatste aflevering besteden we aandacht aan Anton de Kom en Mohammed Hatta, beiden strijders tegen het koloniale beleid en beiden woonachtig in het Bezuidenhout. In Nederland waren ze opruiers, in eigen land werden ze helden.

Anton de Kom, *Strijden ga ik*

Anton de Kom werd geboren in 1898 in Paramaribo. In 1920 vertrok hij naar Nederland. Daar vond hij met moeite en bij tussenpozen werk als onder andere assistent-accountant. Hij was één van de weinige kleurlingen in Nederland en vond moeilijk aansluiting. De neerbuigende bejegening die hij als Surinamer moest ondergaan, maakte hem steeds bewuster van de ongelijke verhoudingen tussen blank en gekleurd. Steeds meer ging hij de onderworpen positie van het Surinaamse volk beseffen en hij sloot zich aan bij links politieke kringen. Vrijheid was het onderwerp waarover hij zijn hele leven zou schrijven. Een van zijn dichtbundels heet *Strijden ga ik*. Zijn meest bekende werk is *Wij Slaven van Suriname*. Op elk los velletje dat hij vinden kon in zijn Haagse werk-kamer, schreef hij hieraan. Gedurende de jaren 1920 en de crisisjaren 1930 raakte De Kom betrokken bij diverse socialis-tische organisaties, waaronder Indische studentenclubs die zich tegen het kolonialisme verzetten, en bij de in 1930 op-gerichte organisatie 'Links Richten', een communistisch arbeiders-schrijverscollectief.

In 1926 trouwde De Kom met Petronella (Nel) Borsboom. Ze kregen vier kinderen. Dat ze als blanke vrouw was getrouwd met 'een donkere' man, werd in het Nederland van voor de Tweede Wereldoorlog als vreemd beschouwd. In Nederland heeft De Kom altijd in Den Haag gewoond. Het gezin woonde in 1926 achtereenvolgens op verschillende adressen in het Bezuidenhout: de Van Heutzstraat 88, Schenkkade 251 en Hendrick Zwaardcroonstraat 108. In dit laatste huis schreef De Kom aan zijn *Wij Slaven van Suriname*. In 1932 ver-trok het gezin in verband met ernstige ziekte van de moeder van De Kom naar Suriname. De Kom werd daar door de auto-riteiten als 'oproerkraaier' nauwlettend in de gaten gehou-den. Na een arrestatie en verbanning in 1933 keerde het gezin terug naar Nederland. Ook nu weer woonden ze in

Anton de Kom met gezin, 1932. Foto: Beeldbank WO2 - NIOD

het Bezuidenhout, in 1931 in de Joan Maetsuyckerstraat 245, waar De Kom zijn *Wij Slaven van Suriname* voltooide en vanaf 1933 in de Johannes Camphuysstraat 296.

Gedurende de oorlogsjaren raakte Anton de Kom betrokken bij het communistisch verzet. Hij schreef regelmatig teksten voor de illegale pers, zoals in het periodiek *De Vonk* en in het *Revolutionair Socialistische* blad. Op 7 augustus 1944 werd De Kom verraden en voor zijn woning aan de Johannes Camphuysstraat opgepakt. Na een gevangenschap in het Oranjehotel in Scheveningen en een periode in Kamp Vught, werd hij door de nazi's gedeporteerd naar concentratiekamp Sachsenhausen in Oranienburg en later naar concentratie-kamp Neuengamme. Daar moest hij dwangarbeid verrichten in de Heinkel-vliegtuigfabriek. Op 24 april 1945, slechts twee weken vóór de Duitse capitulatie, overleed Anton de Kom daar aan tuberculose.

Mohammed Hatta

Op een steenworp afstand van het huis van Anton de Kom woonde in de Adelheidstraat 121 Mohammed Hatta, de latere eerste vicepresident en premier van de Republiek Indonesië. Hatta werd in 1902 geboren in Fort de Kock, in de stad Bukit-tinggi op Sumatra. Vanaf 1921 studeerde hij handelsweten-schappen aan de Handelshogeschool in Rotterdam, voorloper van de Erasmus Universiteit. Hij sloot zich aan bij de Indische Vereeniging voor studenten. Naarmate de vereniging een meer politiek karakter kreeg veranderde de naam, in 1922 in de Indonesische Vereeniging en in 1925 in Perhimpoean

Indonesia (PI). Het uiteindelijke doel van de leden was een zelfstandig Indonesië. Hatta werd in 1926 voorzitter van de PI. Hij gaf aan dat voor Indonesië de weg naar vrijheid lag in non-coöperatie en massa-actie. Iedere samenwerking met Nederland en deelname aan koloniale instituties werd principieel afgewezen.

In de overtuiging van een nieuwe en meer rechtvaardige wereldorde na de Eerste Wereldoorlog schreef Hatta in 1919: "Na eeuwen van knechtschap en berusting, kwam weer de starre der hoop schijnen aan den hemel der gekleurde wereld." Zijn activiteiten binnen de PI en de Internationale Liga tegen Imperialisme en Koloniale Onderdrukking, en zijn contacten met vooraanstaande communisten, werden niet op prijs gesteld door de Nederlandse autoriteiten, en in september 1927 werd hij samen met drie andere PI-leden opgepakt en aangeklaagd voor opruiing. In maart 1928 werd hij vrijgesproken. De brochure 'Indonesië Vrij' die hij schreef in de cel werd een klassieker in de Indonesische nationale beweging. In 1932 studeerde Hatta af en keerde terug naar Indonesië. Daar bleef hij zich inzetten voor het politieke bewustzijn van de bevolking. In 1934 werd hij gearresteerd en verdween voor zes jaar in kampen in Boven-Digoel en Banda. Na de Japanse bezetting werd op 17 augustus 1945 in een door Soekarno en Hatta ondertekende proclamatie de Republiek Indonesia uitgeroepen. Soekarno werd president, Hatta vicepresident. In december 1949 vond de soevereiniteitsoverdracht van Nederland aan de Verenigde Staten van Indonesië plaats. Na nog jaren politiek actief te zijn geweest overleed Mohammed Hatta in 1980 en werd begraven in Tanah Kusir, Jakarta.

Gezamenlijk verzet

Anton de Kom en Mohammed Hatta kenden elkaar en strenden eenzelfde strijd. Op zaterdagavond 13 juli 1929 organiseerde de PI een bijeenkomst in café-restaurant Hollandais aan de Dagelijkse Groenmarkt 29, nu een winkel van Flying Tiger. Deelnemers waren ongeveer vijftig jonge Indonesische revolutionairen, belust op de omverwerping van het koloniale gezag in Nederlands-Indië. Ook Anton de Kom bezoekt de bijeenkomst. Via de aansluiting bij organisaties als de PI,

Mohammed Hatta. Foto: infoakurat.com

en ook de Liga probeerde De Kom aandacht te krijgen voor de positie van Suriname en Curaçao. Op de bijeenkomst van 13 juli gaf Hadji Agoes Salim, kopstuk van de Partij Sarekat Islam Indonesia, een nationalistische organisatie, een lezing over de kolonisatiegeschiedenis van de Archipel en riep zijn gehoor op om niet naar Indië terug te keren voor een baantje, maar hun verblijf in Nederland te zien als oefenschool voor de politiek en de toekomstidealen van een onafhankelijk Indonesië. Aan het eind van de bijeenkomst vroeg De Kom aandacht voor de twee andere Nederlandse koloniën, Suriname en Curaçao, die ook 'los van Holland' moesten komen en voor een gezamenlijk optrekken.

In het voorjaar van 1927 waren zowel Hatta als De Kom aanwezig bij het openingscongres van de Liga in Brussel. Dergelijke bijeenkomsten lieten zien hoe Surinaamse en Indonesische nationalistinnen elkaar vonden en inspireerden in hun gemeenschappelijke verzet tegen het Nederlandse kolonialisme. Door dergelijke contacten ontwikkelde het antikoloniale nationalisme zich in de jaren twintig en dertig tot een wereldwijd fenomeen.

Bezuidenhout

Vanaf 1855 werd het Bezuidenhout gebouwd en tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog bereikte het de omvang die het nu heeft. Het was een 'gegoede buurt' met royale huizen en ruime straten, de boodschappen deed men in de Theresiastraat. Het Bezuidenhout heeft sterk geleden van de Tweede Wereldoorlog. Op 10 mei 1940 stortten een Duits vliegtuig en brokstukken neer in de toenmalige Tweede Adelheidstraat en het Louise de Colignyplein. Op zaterdag 3 maart 1945 werd de wijk gebombardeerd door Britse geallieerden. Er kwamen ruim 500 mensen om en er waren ruim 200 gewonden, 3300 huizen werden vernield en 1200 zwaar beschadigd. Het was een vergissingsbombardement, bedoeld voor het Haagse Bos vanwaar de Duitsers V2-raketten richting Engeland afschoten.

In 1946 werd met het opruimen van de puinhopen begonnen. Het puin werd gebruikt voor het bouwrijp maken van de naoorlogse opbouwwijken Moerwijk en Morgenstond en in de jaren 1960 voor de aanleg van de Puinduin. Tot ver in de jaren 1960 bleef het gebombardeerde gebied deels braak liggen en kreeg de wijk steeds meer het karakter van een kantorenwijk, waarvoor karakteristieke panden die de oorlog hadden doorstaan werden afgebroken. Dwars door de wijk werd in de jaren 1970 de Utrechtsebaan aangelegd en werd het Prinses Beatrixkwartier met kantoren-hoogbouw gebouwd. Een deel van het Bezuidenhout is anno nu onderdeel van de plannen van het Central Innovation District dat een mix van kantoorbouw en woningbouw tot doel heeft.

Inge Camfferman,

Werkgroep Stedelijke Vernieuwing
sv@vriendenvandenhaag.nl

Sweelinckplein 2 'Sri Wedari'. Foto: Esther Langendam

UIT DE WIJKEN Duinoord

In deze editie van de rubriek: 'Uit de wijken' een beschrijving over het ontstaan van de wijk Duinoord, haar oorspronkelijke bewoners en het leven van alledag. Deze bijdrage wordt gevolgd door een ingekorte versie over Sunny Court van de hand van Sandra van Dijk, een artikel dat eerder verscheen in 't Lopend Vuurtje, het wijkblad van Duinoord.

De laat 19e-eeuwse wijk Duinoord, begrensd door onder andere de Laan van Meerdervoort en de Groot Hertoginnelaan, staat bekend om haar levendigheid en beeldbepalende gebouwen. Sinds 1996 is de wijk een beschermd stadsgezicht, met meerdere panden die de status van gemeentelijk monument of rijksmonument dragen. Met name in de Reinkenstraat en Valeriusstraat vind je unieke winkels en restaurants, waar de zomerse terrassen altijd goed bezet zijn.

Het ontwerp en de bouw

Duinoord was na het Willemspark het tweede grote uitbreidingsproject van Den Haag en het initiatief lag in handen

van bankier Daniël Scheurleer. Bijzonder is dat het stratenplan in één keer is ontworpen. Het Sweelinckplein vormt het centrale punt van deze amandelvormige wijk, waarvan het stratenplan in 1892 werd goedgekeurd door de Haagse gemeenteraad. De ontwikkeling en bouw startten een jaar later onder leiding van de N.V. Haagsche Bouwgrondmaatschappij.

Om de wijk bouwrijp te maken werd het heuvelachtige terrein, ooit eigendom van de Groothertogin van Saksen-Weimar, afgegraven. Een deel van het zand werd gebruikt voor de aanleg van straten in de Schilderswijk. Speciaal hiervoor werden afvoerkanalen gegraven, zoals het kanaal tussen de Waldeck Pyrmontkade en de Koningin Emmakade. De architectuur van Duinoord is gevarieerd, mede dankzij een wedstrijd voor gevelontwerpen. De winnende architect, Nicolaas Molenaar sr., ontwierp het neo-Hollandse renaissancecomplex 'Sri Wedari' aan het Sweelinckplein, herkenbaar aan de rijke versieringen, puntgevels, en een veelhoekige toren met naaldspits. De naam betekent 'Hemelse Tuin'.

Vanaf het begin was Duinoord populair bij repatrianten en verlofgangers uit Nederlands-Indië, die de wijk een tropische sfeer gaven. De huizen waren gebouwd op zandgrond, wat aantrekkelijk was voor Indiëgangers die geloofden dat wonen op zand beter was voor de gezondheid, omdat er minder sprake zou zijn van optrekkend vocht. Vanwege de vele Indische bewoners kreeg het Sweelinckplein de bijnaam 'Sweelinckplein-der-residenten,' en werd de wijk, vanwege de tropische invloeden, al snel de 'trassi-buurt' genoemd.

Bedreigingen en afbraak

De architectonische eenheid van de wijk werd verstoord tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen forse delen van Duinoord werden afgebroken voor de bouw van de Atlantikwall. Na de oorlog waren er plannen voor een hoofdweg op het tracé van de tankgracht. Deze werden uiteindelijk niet gerealiseerd. De wederopbouw bracht nieuwe appartementen, kantoren en scholen, en het Stadhoudersplantsoen werd aangelegd. Tegenwoordig zijn informatieborden geplaatst die de abrupte overgang van historische panden naar de naoorlogse bouw in dit deel van de wijk verklaren.

In de jaren zestig dreigde het Sweelinckplein verminkt te worden toen de Eerste Nederlandse Verzekeringmaatschappij daar een nieuw hoofdkantoor wilde bouwen. Dit zou de sloop van meerdere monumentale panden betekenen. De bewoners van Duinoord kwamen massaal in verzet. Dankzij de vasthoudendheid van ijzerhandelaar Gerard Zwager, die een royaal aanbod van ENNIA afwees, en staatssecretaris Gerard Wallis de Vries, die de panden op de voorlopige monumentenlijst plaatste, werd het Sweelinckplein gered.

Door de jaren heen heeft Duinoord haar tropische karakter ingeruild voor een meer internationale uitstraling, mede door de toestroom van expats. Het Bewonersoverleg Duinoord speelt een belangrijke rol in het bevorderen van

Van Blankenburgstraat. Foto: Sandra van Dijk

de onderlinge gemeenschapszin, onder meer door het organiseren van expat-bijeenkomsten. De wijk biedt naast haar monumentale panden ook tal van rustige plekken om te ontspannen. Het Sweelinckplein is 's zomers een geliefde plek voor gezinnen en kinderen, en aan de rand van de wijk is een voormalig vuilverbrandingsterrein omgetoverd tot een groene oase met sportvelden, speeltuinen en een kleine manege. Sunny Court, een verborgen parel, maakt het geheel compleet.

Kitty Bos

Sunny Court

VERBORGEN PAREL IN DE WIJK

Het goed verstopte parkje Sunny Court is al vele generaties een heerlijke plek om te vertoeven, toch begon het ooit anders.

In de hoefijzervormige inham aan de Laan van Meerdervoort, vlakbij de Reinkenstraat, bevindt zich een onopvallend hek dat leidt naar een bijzonder park. Het is klein maar fijn en geheel omringd door huizen en stadstuinen. Een ideale plek

om in alle stadsgewoel even tot rust te komen of om kinderen in het speeltuintje even 'uit te laten'. Een kronkelig pad leidt door het parkje, waarin mooie oude bomen, planten en struiken staan. Er is ook een minibieb en een stuk terrein waar de natuur haar gang kan gaan. Enthousiaste buurtbewoners die rond het park wonen, leveren met hun werkgroep een bijdrage aan het (groen)onderhoud en het openen en sluiten van het park.

Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij

Het verhaal van deze plek begint eind negentiende eeuw. Dan krijgt de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij, een van de vijf in Den Haag opererende stoomtramaatschappijen, van de gemeenteraad toestemming om een stoomtramlijn aan te leggen vanaf het eigen Station Hollands Spoor naar Scheveningen. Deze dubbelspoorslijn richting Scheveningen, die ten zuiden van de toenmalige bebouwde kom is aangelegd, wordt in 1886 geopend. Bij de kruising Laan van Meerdervoort – Conradkade – Reinkenstraat legt men een dubbelspoors zijverbinding naar de Anna Paulownastraat aan. Als vanaf 1893 Duinoord wordt ontwikkeld houdt men bij het ontwerp rekening met de spoorlijnen. De zijtak naar en van de Anna Paulownastraat loopt in Duinoord namelijk tussen de tuinen van de Obrechtstraat en de Laan van Meerdervoort in. De hoeken van de Reinkenstraat zijn leeg op het tramwachthuis, het goederenkantoor en de sporen na.

De stoomtramlijnen zijn erg populair bij de bevolking. Als vanaf 1904 paardentramlijnen geëlektrificeerd worden, ontstaat er concurrentie waar vooral de zijtak richting Anna Paulownastraat last van heeft. Toch blijft de zijtak nog jaren open omdat hij voor de aanvoer van bouwmaterialen naar het Vredespaleis wordt gebruikt. De bouw daarvan start in 1907, precies bij het eindstation van de stoomtram.

Na opheffing van de aftakking in december 1915 krijgt het geheel een andere bestemming. Aan het huizenplan van de Reinkenstraat, Waldeck Pyrmontkade, Koningin Emmakade en Tasmanstraat is op meerdere plaatsen nog steeds te zien waar de stoomtram heeft gelopen.

Ontwikkeling Reinkenstraat en ontstaan Sunny Court

Op de lege stukken grond bij de Reinkenstraat verrijzen in de loop der tijd meerdere panden. Direct aansluitend op het al bestaande stuk Reinkenstraat wordt al snel een pand gebouwd waarin zich op de begane grond de autoshowroom van de Haagsche Automobielen en Motor Import Mij (HAMIM) vestigt. De bijbehorende herstellwerkplaats en garageboxen hebben aan de Reinkenstraat hun ingang en liggen achter de huizen op het binnenterrein. Op het binnenterrein wordt ook een tennispark met twee tennisbanen geëxploiteerd, met dezelfde ingang als het huidige park. De particuliere eigenaar geeft het de naam Sunny Court en adverteert met “Trainer met eigen banen geeft club- en privaatles”.

Bij vorst worden de banen ondergespoten, zodat er na aankoop van een kaartje de hele dag naar hartenlust geschaatst kan worden. Getuige de krant De Avondpost is er op 15 december 1933 's avonds zelfs een ‘gecostumeerd ijsfeest’. Sunny Court beleeft bovendien op 10 december 1945 na alle oorlogswinters de schaatspremière met de eerste enthousiastelingen die hier een baantje trekken.

Sunny Court park

Sinds 1977 is het voormalige tennisterrein een gemeentepark. Dit gebeurt echter pas nadat een verzoek begin jaren zeventig om hier een tweede garage te mogen bouwen door de gemeente is afgewezen. Van het park wordt tot op de dag van vandaag door jong en oud dagelijks genoten.

Sandra van Dijk

Sunny Court. Foto: Esther Langendam

Ja, dát Den Haag

Foto: archief familie Hartman

Op 4 oktober 2024 overhandigt Jaco van Witteloostuyn het eerste exemplaar van 'Ja, dát Den Haag' in de Kloosterkerk aan burgemeester Jan van Zanen. Het boek beschrijft de geschiedenis van de familie Hartman en van haar bouwonderneming Maatschappij Het Klaverblad (1901-1988). Bekende bouwprojecten van de firma zijn het ASTA-theater aan het Spui 27 en Kledingmagazijn Voss, Spuistraat 72.

Het ASTA-theater van architect J. W. van der Weele opent december 1921 de deuren en Hagenaars vergapen zich aan de grootte van de chique zaal (1200 zitplaatsen) en aan de overdaad aan versieringen van Chris Lebeau; zó overdadig dat de volksmond spreekt over 'Museum Lebeau'. Zowel het exterieur als het interieur is in de loop der jaren door tal van oorzaken verloren gegaan. Tegenwoordig huist er een casino in.

De familie Hartman – de auteur is van moederszijde een telg uit de familie – start met haar Maatschappij Het Klaverblad de werkzaamheden in 1901. Over het algemeen zijn die eerste twee, drie decennia niet bepaald gunstige jaren voor bouwbedrijven. Materialen zijn schaars en duur, de economie stagneert en tijdens de Eerste Wereldoorlog ligt de productie van woningen stil. Na een korte opleving krijgt de markt meteen weer te maken met de crisis van 1929.

De woningbouw uit de jaren vóór de Tweede Wereldoorlog staat bekend als typisch Haags en is gewild onder bewoners

anno 2024. Met name in het Regentesse-, Valkenbos- en Statenkwartier is Het Klaverblad actief geweest, maar ook aan de Trekweg in Laak. Van Witteloostuyn geeft gedetailleerd weer welke bouwprojecten Het Klaverblad in die tijd ter hand heeft genomen en foto's van vrijwel al die projecten staan in het boek op klein formaat weergegeven.

De voormalige bebouwing aan de Van Soutelandelaan met veertien luxe appartementen, een conciërgewoning en een villa voor de directeur komt uitgebreid aan de orde. Ook het project aan de Waalsdorperweg, bestaande uit dertien villa's, wordt gedetailleerd besproken. Zo zijn de prospectussen van beide projecten integraal in het boek opgenomen.

Veel bouwbedrijven werkten aanvankelijk zonder architect. In de jaren dertig van de vorige eeuw neemt Hartman de architect Wim Remeijn, tevens zijn schoonzoon, in dienst. Dat Remeijn zich laat beïnvloeden door het werk van Berlage en Co Brandes ligt voor de hand en de laatste hoofdstukken gaan dan ook in op het werk en de ideeën van Berlage en de architecten van de Nieuwe Haagse School.

Van Witteloostuyn neemt de nodige ruimte in voor familie-zaken, maar maakt ook duidelijk dat 'de Hartmannen' in het begin van de vorige eeuw middels Het Klaverblad een rol van belang hebben gespeeld in de stedelijke ontwikkeling van Den Haag.

Piet Vernimmen

Foto: archief familie Hartman

Ja, dát Den Haag. Jaco van Witteloostuyn, uitg. Belvédère, Overveen, 312 pag., €39,95; ISBN 978-90-73459-59-5. Van Jaco van Witteloostuyn verscheen eerder: *Cultureel Erfgoed – hoe kunst de samenleving kan verwarmen, schokken, verbinden en waarden en normen kan belichten*.

Stadsschouw De Resident

Eind vorige eeuw besloot de gemeente De Resident te ontwikkelen: een gemengd gebied met hoogbouw als schakel tussen het historische centrum en station Den Haag Centraal. Oorspronkelijk zou de beroemde stedenbouwkundige Norman Foster het stadsontwerp maken, maar hij trok zich pijlsnel terug toen bleek dat het honorarium 150.000 Nederlandse guldens was in plaats van Engelse ponden die toen 3,5 maal zo veel waard waren. Rob Krier nam de opdracht wel graag aan.

Krier legde de nadruk op de openbare ruimte, het samenvoegen van functies en op het aansluiten bij de architectuur van de bestaande stad en de beleving vanuit het oogpunt van de voetganger. Hij was daarmee zijn tijd ver vooruit. Tien Nederlandse, meest Haagse, en internationale architecten ontwierpen de individuele gebouwen, te weten Muzentoren, Zurichtoren, Hoftoren en Helicon en Castalia, deze laatste in de volksmond de Haagse Tieten geheten. Het moest er 'Haags' worden door 'edele materialen' als baksteen en natuursteen, het bestratingspatroon en de bomen, die alle verwijzen naar het Plein en het Binnenhof.

Wat vinden we nu?

Vijfentwintig jaar later organiseerde Platform Stad een gebiedsschouw rond de vraag: *Hoe ervaren wij dit nu, waar zijn we wel en niet blij mee?* Er waren inleidingen door Richard Koek, destijds de landschapsarchitect voor alle onbebouwde ruimten en nu expert stedenbouw bij de gemeente Den Haag, alsmede door Peter Drijver, de ontwerper van twee appartementengebouwen met winkels, de restauratie van de Vrijmetselaarsloge en de parkeertree aan de Fluwelen Burgwal. Ook wijkagent Fons Lens, Jan Elsinga, bestuurslid van de bewonersorganisatie, Mirko Buining, gemeentelijk projectleider stedelijke ontwikkeling, en bewoners kwamen aan het woord.

Foto: Esther Langendam

De Resident. Foto: Google Earth

Na professionele recensies van Annemieke Fontein, landschapsarchitect bij de gemeente Rotterdam, en Eric van der Kooij, voorzitter van de Beroepsvereniging van Nederlandse Stedenbouwkundigen en Planologen (BNSP), gingen de aanwezigen gewapend met een Googlemapfoto het gebied in. Er ontsponnen zich levendige debatten over de nog steeds modern aandoende stedenbouw, zowel in positieve als negatieve zin. Destijds was de keus om het gebied niet vol te zetten met losse woontorens, maar deze te combineren in straten met wooncomplexen van zes lagen. Deze afwisseling zorgt voor een hoge (woon)dichtheid, meer lucht, meer (zon) licht en een beter contact met de straat. Er wonen daardoor ook gezinnen met kinderen. Dat zou beter kunnen als de appartementen niet allemaal even klein waren, als er meer speelmogelijkheden zouden zijn en minder harde openbare ruimte, die bij hitte teveel opwarmt. Groen en water zijn onontbeerlijke voorzieningen die moeten bijdragen aan een aangename leefomgeving van dit gebied. Misschien wat kleinere 'bedriegertjes', met aan een of twee kanten een stenen zitrand?

Er kan misschien ook een speeltuintje aangelegd worden met wat banken. Die zijn ooit weggehaald vanwege de hangjongeren. Volgens de wijkagent is hier geen veiligheidsprobleem, eerder een gevoel van onveiligheid. Alleen de Calliopestraat blijft wat veiligheid betreft een probleem. Als de openbare ruimte samen met de bewoners en horeca beter wordt ingevuld en benut, kan daar ook meer georganiseerd worden, wat de leefbaarheid zal verbeteren. Dat de fraaie entreehal van het tot hotel verbouwde kantoor inmiddels openbaar is, vormt een goede start. Studenten gaan daar nu studeren.

Maar het is toch nog te veel een doorgangsgebied. De openbare looproutes door de gebouwen verergeren dat, net als de vele geparkeerde fietsen, deze zouden in de kelders geplaatst moeten worden of in een buurtstalling. Ook de smalle colonnades vindt men minder geslaagd, want huiseigenaren kunnen daar niets mee. Het is goed dat er aan het plein wordt gewoond, maar er moet beter worden nagedacht over de storende inblikwerende raambedekking.

Verbeteringen

In de doorsteek van het Muzenplein naar de Fluwelen Burgwal zijn op initiatief van de bewoners al bloemperken en geveltuinen gekomen, wat de omgeving direct opfleurt. Waar dat niet kan, zou meer gevelgroen kunnen komen. En grotere boomspiegels, want die zijn nu kleiner dan de kruinen en dat is niet goed voor de bomen. De besloten binnentuinen zijn erg verwaarloosd. De gemeente is met de corporaties in gesprek over het aanstellen van conciërges met een bijbehorende woning.

Foto: Esther Langendam

De algemene conclusie: Een geslaagde opzet die door relatief kleine ingrepen nog kan winnen aan leefbaarheid. En het schouwinitiatief verdient navolging elders.

Christine Sijbesma,

Werkgroep Stedelijke Vernieuwing
sv@vriendenvandenhaag.nl

Vriendenbezoek aan Amare

Al in 1974 lieten de Vrienden van Den Haag zich horen in de discussie over het verpauperde en toen al deels gesloopte Spuigebied. Zij pleitten in een brief aan de Haagse gemeenteraad om daar een cultuurcentrum te realiseren.

Na een moeizaam en langdurig proces opende Amare bijna vijftig jaar later op die plek haar deuren. Bij het bezoek op 1 oktober schetste voorzitter Rupert van Heijningen nog eens het historisch belang van het culturele leven in Den Haag.

Ongeveer zeventig Vrienden werden ontvangen en toesproken door Leontien Wiering, algemeen directeur van dit 'cultuurhuis van de 21e eeuw'. Zij was trots op de realisatie van Amare waar het Nederlands Danstheater, het Koninklijk Conservatorium en het Residentieorkest zijn samengebracht.

*Amare is van
alle inwoners van
Den Haag*

Het biedt een podium voor ontmoeting, talentontwikkeling en culturele activiteiten voor alle inwoners van Den Haag. Een centrum dat zich in drie jaar tijd steeds meer heeft bewezen. "Amare is van alle inwoners van Den Haag". De mogelijkheid om vriend van Amare te worden onderstreept die ambitie nadrukkelijk.

Tijdens de rondleiding bleek hoe gevarieerd en ingenieus het gebouw is opgezet. Delen van het gebouw zijn dagelijks voor het publiek openbaar toegankelijk in het kader van "Open Amare".

Robbert Coops

Europese Erfgoedprijs voor Villa Ockenburgh

In mei van dit jaar maakten De Europese Commissie en Europa Nostra bekend dat Stichting tot behoud van de Historische Buitenplaats Ockenburgh (SHBO) een van de winnaars is geworden van de prestigieuze Europa Nostra Awards 2024. Op 7 oktober vond de officiële uitreiking plaats in het concertgebouw van Boekarest. Een maand eerder op 15 september vond in aanwezigheid van wethouder Saskia Bruines en de secretaris-generaal van Europa Nostra, Sneška Quaedvlieg-Mihailovic de onthulling plaats van de plaquette op de buitengevel van de villa.

Historie van het landgoed

Het landgoed Ockenburgh kent een lange en rijke historie met door de tijd interessante en zeer uiteenlopende bewoners. Blijkens opgravingen hebben er al in de bronstijd mensen gewoond. In de tweede eeuw was er een Romeinse nederzetting met een klein Romeins fort.

Landgoed Ockenburgh werd in 1654 gesticht door de medicus Jacob Westerbaan. Na zijn medicijnenstudie in Leiden vestigde hij zich als arts in Den Haag, waar hij in 1625 trouwde met één van zijn patiënten, de schatrijke Anna Weytsen. Anna was de weduwe van Reinier van Oldenbarnevelt, de zoon van Johan. Het huwelijk was van korte duur, want Anna stierf jong in 1641. Zij liet haar complete vermogen na aan Jacob. Jacob was in zak en as, maar zijn vrienden Constantijn Huygens en Jacob Cats overtuigden hem zijn leven zin te geven door om te zien naar het duingebied nabij Den Haag dat Jacob al in zijn jonge jaren had aangekocht. Geïnspireerd door de hofsteden Hofwijck van Huygens en Sorghvliet van Cats liet Jacob het woeste duinlandschap cultiveren en er een landhuis bouwen. Hij was een gastvrij man en gaf er grote partijen voor zijn vrienden. Tot zijn dood in 1670 heeft hij op Landgoed Ockenburgh kunnen genieten van zijn grote passies jagen, tuinieren en dichten.

Uitzonderlijke bewoning tussen 1925 en 2012

De villa die tegenwoordig op het landgoed staat, is een andere dan het landhuis van Westerbaen. Er zijn in het huis weliswaar nog steeds restanten van het 17de-eeuwse gebouw te vinden, maar de villa is in de loop der eeuwen vele malen ingrijpend verbouwd door het veelvuldig wisselen van eigenaar. Omstreeks 1925 dreigde de villa te verdwijnen, waarop de gemeente Den Haag besloot de buitenplaats aan te kopen. In 1938 werden er Joodse vluchtelingenkinderen uit Duitsland en Oostenrijk opgevangen. Aan het begin van de oorlog had het Nederlandse leger een militair vliegveld ingericht

*Van links naar rechts: Laurie Neale, initiator voor inzending prijs; Meindert Stolk, gedeputeerde Zuid-Holland; Sneška Quaedvlieg-Mihailovic, secretaris generaal Europa Nostra; Karin Zwinkels, voorzitter SHBO; Saskia Bruines, wethouder cultuur Den Haag; Klasja van de Ridder, hoofd Europese Commissie Nederland; Jacob Westerbaen himself.
Foto: Robert Huiberts*

op de plek van de sportvelden Ockenburgh. In mei 1940 is er hevig gevochten tussen Nederlandse en Duitse troepen. Na de oorlog stond de zwaar gehavende villa leeg. In afwachting van nieuwe bewoners, besloot de gemeente er tijdelijk een jeugdherberg in onder te brengen. De villa werd gerestaureerd en was als Haagse jeugdherberg razend populair bij jongeren. Er volgde een uitbreiding tot 400 bedden en het aantal overnachtingen liep op tot 30.000 per jaar. Uiteindelijk sloot de villa als vakantieoord de deuren in 1996. Het voldeed niet meer aan de eisen van de bezoekers. Opnieuw kwam de villa leeg te staan en de gemeente verhuurde haar tijdelijk als antikraakpand aan kunstenaars.

Burgerinitiatief, burgerparticipatie en tienduizenden uren vrijwilligerswerk

De villa stond er verwaarloosd bij, afbraak dreigde, tot het moment in 2012 waarop drie buurtbewoners de handen ineen sloegen. Zij wilden van de villa via burgerparticipatie een sociaal-maatschappelijke ontmoetingsplek maken. Als burgerinitiatief namen zij de verantwoordelijkheid en het eigendom van de buitenplaats over van de gemeente Den Haag. Er werd ruim € 2,5 miljoen opgehaald. In 2015 richtten zij de Stichting tot behoud van de Historische Buitenplaats Ockenburgh op. Er meldden zich honderdvijftig vrijwilligers aan die met elkaar tienduizenden uren hebben besteed aan het achterstallige onderhoud van de villa en de aanleg van de tuin.

Samen sterk

Vrijwilligers en professionals, leerlingen en studenten, de provincie Zuid-Holland, de gemeente Den Haag, heel veel donateurs en fondsen hebben zich samen ingezet om Villa Ockenburgh een nieuwe toekomst te geven, zodat nog vele generaties kunnen genieten van dit schitterende landgoed. Nog altijd zijn meer dan honderd vrijwilligers van SHBO elke maandag actief met het onderhoud van de (moes)tuin en de culturele activiteiten.

Europa Nostra Award

Europa Nostra motiveert haar beslissing als volgt: "Villa Ockenburgh ontvangt de prijs voor de uitmuntende restauratie en het behoud van het historische landhuis, waarbij

zowel de architectonische integriteit als de historische waarde zorgvuldig gewaarborgd bleven. Het herstel was een langdurig proces dat door de betrokkenheid van vrijwilligers uit de lokale gemeenschap tot stand is gekomen. Het is een bijzonder voorbeeld van burgerparticipatie en lokale inzet voor erfgoedbehoud. Met respect voor de oorspronkelijke architectuur is het interieur van de villa zorgvuldig opgeknapt en toegankelijk gemaakt voor nieuwe functies, zoals een culturele ontmoetingsplek en horecagelegenheid. Dit project is een inspirerend voorbeeld van hoe erfgoedbehoud en burgerparticipatie hand in hand kunnen gaan".

Kitty Bos

Villa Ockenburgh, Monsterseweg 4, Den Haag, 070 217 7377, www.villaockenburgh.nl

IN DE SERIE HERINNERINGSERFGOED:

Juliana Monument

MONUMENT VOOR STAMMOEDER DER ORANJES ÉN
SLACHTOFFERS HAAGS VERGISSINGSBOMBARDEMENT

Aan de koningin Maria laan, genoemd naar de echtgenote van koning-stadhouder Willem III, Maria Stuart II, staat het enige Nederlandse monument voor de stammoeder van het huis Oranje-Nassau, Juliana Gravin van Stolberg. Zij is erop afgebeeld samen met vijf van haar zonen: Johan (Jan) van Nassau, met de oorkonde voor de Unie van Utrecht; Lodewijk de veldheer; het op jonge leeftijd gesneuvelde tweetal Adolf en Hendrik en tenslotte Willem (van Oranje).

Het circa 4,50 meter hoge en bijna 65 ton zware monument werd voltooid in 1930. Het rust op een zevenzijdig, drie treden hoog terras van graniet en een plint van Euville-steen, naar een ontwerp van de Haagse architect D. Roosenburg. Op het monument staat: *Juliana Gravin Van Stolberg Stammoeder van het huis van Oranje Nassau geboren 1506 - overleden 1588 en Hare Zonen en De eerste steen werd gelegd op 30 april 1927 door Jhr. Mr. D.J. de Geer Voorzitter van den Ministerraad.*

De dochters van Juliana Gravin van Stolberg – zij had in totaal 17 kinderen – telden duidelijk niet mee. De beeldengroep werd op 21 september 1910 door prins Hendrik op het Juliana van Stolbergplein onthuld ter herinnering aan de geboorte van zijn dochter, prinses Juliana, de latere koningin Juliana. Met haar komst was de voortzetting van de monarchie in Nederland veiliggesteld.

Foto: Christine Sybesma

De groep werd vervaardigd door de Scheveningse beeldhouwer J.M. Hagedoorn met medewerking van J. Evers naar het ontwerp van de Bredebeekse beeldhouwer B.A.M. Ingenhousz. Deze laatste kreeg in 1908 de Prix de Rome voor beeldhouwkunst en was van 1918 tot 1946 docent aan de Haagse Academie van Beeldende Kunsten. In 1954 ver-

huisde de beeldengroep naar de huidige ruimere plaats en kreeg het tevens de functie van herinneringsmonument voor het vergissingsbombardement op het Bezuidenhout op 3 maart 1945, wat daar jaarlijks op die datum wordt herdacht. Er vielen ruim 550 doden, waaronder ook familieleden van de Vrienden, zoals mijn oma.

Christine Sijbesma

Werkgroep Stedelijke Vernieuwing
sv@vriendenvandenhaag.nl

Denk verticaal

Terwijl overheden en de bouwsector dagelijks proberen de nieuwste innovaties en duurzaamheidsprojecten te realiseren, staat er in Moerwijk een prachtig voorbeeld van wat mogelijk is op dit terrein. Het kenmerkende gebouw aan de Televisiestraat heet The New Farm.

Philips

De bouw van dit gebouw begon in 1959 en werd voltooid in 1963. De architect was Dirk Roosenburg, de grootvader van Rem Koolhaas. Het gebouw heeft een heldere structuur met kolommen en vliesgevels. Een vliesgevel, ook wel gordijngevel genoemd, is een niet-dragende gevel of afscheiding tussen exterieur en interieur van een gebouw. Ze wordt opgebouwd uit lichte materialen, zoals glas en aluminium, waardoor op gewicht bespaard kan worden. Het gebouw van The New Farm was destijds één van de eerste in Nederland waar vliesgevels werden toegepast. Ook de betonconstructie is bijzonder, omdat het een van de eerste constructies was zonder het gebruik van 'kolomkoppen'. Hierdoor was meer wapening nodig in de vloer, die met 1000 kilo per m² belast moest kunnen worden.

Het gebouw heeft een vloeroppervlakte van ongeveer 9000 m², en met de kas erbij kom je op ruim 10.000 m². Philips gebruikte dit gebouw 25 jaar lang, tot midden jaren '80, voor de productie van telecomapparatuur. Het gebouw was oor-

spronkelijk ontworpen als een gestapelde productiefabriek voor verticale productie, wat destijds innovatief was. Er zijn twee enorme liften, waarvan er één 12 m² groot is voor de extra grote stukken. Door de verticale productiestructuur moest de vloer extra dik zijn, soms wel een halve meter. Toen Philips het gebouw verliet, werd het tijdelijk gebruikt door haar Amerikaanse collega ATT.

Sociale functies

Midden jaren '90 kwam het in handen van de gemeente Den Haag, die besloot het volledig om te vormen tot kantoorruimte, met name voor sociale voorzieningen zoals de Sociale Dienst en de GGZ. Ten behoeve van de kantoren werden helaas de plafonds verlaagd. Later kwamen er onder andere een boksschool en een kringloopwinkel, maar dat kon niet voorkomen dat het gebouw langzaam in verval raakte.

Stadslandbouw

In 2015 werd besloten om een duurzame oplossing te zoeken. Urban Farmers AG uit Zwitserland werd erbij betrokken en zij bouwden een kas op het dak waarin ze sla en tomaten gingen verbouwen. De gemeente besloot als gevolg hiervan om het gebouw opnieuw te ontwikkelen, waarbij alle kantoren werden verwijderd en de focus werd gelegd op voedselvoorziening voor de stad. Helaas ging het bedrijf Urban Farmers na anderhalf jaar failliet. Het gebouw werd verder ontwikkeld voor circulaire, innovatieve en sociaal georiënteerde bedrijven.

Een van de eerste nieuwe huurders was i-did, een bedrijf dat oude bedrijfskleding vermaakt tot vilt. Bij i-did werken – net als bij andere bedrijven in het gebouw – veel mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Ongeveer 40% van de 150 werknemers komt uit de wijk Moerwijk, wat ideaal is voor zowel de werknemers als de werkgevers. De Haagse maakindustrie richt zich op circulariteit, innovatie en sociaal ondernemerschap.

In 2017 werd er een architectenselectie gehouden, waarbij drie architecten op de shortlist belandden. Het ontwerp van Corine Keus Architect was geheel anders dan dat van de andere twee architecten. Haar no-nonsense advies was om het gebouw zo transparant mogelijk te maken en per verdieping te verbouwen, zodat er gaandeweg geleerd kon worden van de gebruikers en aanpassingen konden worden gemaakt waar nodig. Dit bottom-up concept werd gekozen, en tot op de dag van vandaag is Corine Keus nog steeds betrokken bij de verbouwing van het gebouw per verdieping.

Men begon op de begane grond, vervolgens de eerste verdieping, toen de zesde, en sindsdien werkt men richting het

The New Farm Sox2Sox. Foto: Michael Toorop

The new Farm gevelaanzicht © The New Farm

The New Farm kas op dak © The New Farm

midden van het gebouw. Momenteel is men bezig met de vijfde verdieping. Op de tweede en derde verdieping zijn een aantal kantoorruimtes te vinden die opgebouwd zijn uit circulaire systemen. De ruimtes zijn gescand en vervolgens is er een houten prefab bouwsysteem als een legopakket aangeleverd. De functie van het gebouw is volledig veranderd: van kantoorruimte naar industriële functie. Corine heeft alle milieueisen, hinderwetgeving en juridische aspecten getackeld. Op de zesde verdieping is een bierbrouwerij gevestigd. Doordat deze zich op een hoogte van 38 meter bevindt, veroorzaakt deze minimale overlast voor de omgeving. In het hele gebouw is maximaal 1200 m² kantoorruimte beschikbaar, terwijl 90% van het gebouw een industriële bestemming heeft.

Tijdens de rondleiding leer ik een van de eigenaren van Eiber bier kennen, maar ook die van Sox2Sox, de Volkskeuken c.q. Volksbakkerij en De Haagsche Cacaofabriek (chocolade). Het valt op dat ze allemaal enthousiast zijn en gepassioneerd spreken over hun bijzondere en duurzame producten. Op veel plaatsen zijn dubbele gevels geplaatst, en gelukkig is de vraag naar bedrijfsruimte in Den Haag enorm groot. “We richten ons vooral op starters, en daarom worden lage huurprijzen aangeboden”, aldus Tanja Berntsen – Community Manager van The New Farm. “We willen dat deze starters een goede basis hebben, en sommige bedrijven groeien zelfs door naar een volgende fase. Twee bedrijven zijn inmiddels verhuisd naar grotere ruimtes. Er zijn momenteel ongeveer 50 ondernemers actief in het gebouw, met in totaal 150 werknemers”.

Hechte gemeenschap

Er wordt actief geprobeerd een community op te bouwen voor de bedrijven, zodat er kruisbestuiving kan plaatsvinden. Zo werkten Eiber Bier en de Haagse Zwam samen aan een speciaal bier en Yespers en Dusk aan producten met appel-

stukjes en chocolade. De community van The New Farm richt zich ook op het publiek. Elk jaar is er een open dag, waarbij iedereen langs kan komen. Daarnaast wordt op de laatste vrijdag van de maand een borrel georganiseerd door Haags Hoog op de bovenste verdieping, en er worden op aanvraag rondleidingen en workshops aangeboden waarvoor men zich kan inschrijven. Bezoekers kunnen er onder andere lunchen, rondleidingen boeken voor groepen, of kantoorruimtes huren voor een dag. En een deel van de Kas is beschikbaar voor bruiloften, feesten en partijen.

De structuur van het gebouw is open en transparant gemaakt. De hele plint van het gebouw is nu voorzien van glas, waardoor het gebouw veel opener en toegankelijker is geworden, iets waar Corine Keus trots op is. Er wordt onderzocht wat de mogelijkheden zijn voor de kas bovenop het gebouw. De kas is ongeveer 1000 m² groot, maar het probleem is dat er te weinig vluchtwegen zijn om grote aantallen mensen toe te laten. Momenteel kan slechts een klein deel van de kas verhuurd worden voor evenementen. De kas werd in 2016 opgeleverd en in 2019 alweer buiten functie gesteld. De verticale industriële bouw van The New Farm is uniek in Nederland. In Amsterdam komt er een kleinere versie, en in Hongkong wordt veel meer aandacht besteed aan verticale stapelbouw voor de industrie.

Door het ruimtegebrek in ons land zal de vraag naar verticale industriële bouw alleen maar toenemen. Een prachtinitiatief in Moerwijk, en open voor iedereen.

Michael Toorop

The New Farm
Televisiestraat 2, <https://thenewfarm.com>

Impressie renovatie Haags Historisch Museum, © DP6 architectuurstudio

Renovatie Haags Historisch Museum

Op donderdag 24 oktober van het afgelopen jaar was het een drukte van belang in het Haags Historisch Museum aan de Korte Vijverberg. De bezoekers kwamen niet zozeer om de collectie te bekijken, maar om in een jolige sfeer een afscheidsborrel te drinken omdat het museum tot het voorjaar van 2027 gesloten is vanwege een grondige verbouwing en renovatie. Alles wat normaal verboden is in een museum kon die donderdag wél. Behang van de muur trekken, een discofeestje bouwen, een partijtje jeu de boules spelen, met een viltstift 'kunst' bekladden of op de muur schrijven en tekenen, trampoline springen, niets was te gek.

De Sint Sebastiaansdoelen

Het Haags Historisch Museum is gehuisvest in de Sint Sebastiaansdoelen, een oorspronkelijk uit 1636 stammend gebouw waar de gelijknamige schutterij resideerde. In de loop van de eeuwen heeft het monument aan de Hofvijver diverse andere bestemmingen gehad. Zo was er in de tijd van de Franse overheersing een logement gevestigd en betrok in 1846 de arrondissementsrechtbank het pand. Van 1882 tot de opening van het gebouw van Berlage aan de Stadhouderslaan in 1935 zat het nieuwe Gemeentemuseum Den Haag in de voormalige doelen. Nadat tot 1982 het Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis (RKD) het gebouw had gebruikt trok in 1986 het Haags Historisch Museum erin.

De gemeentelijke collecties

In het Oude Stadhuis aan de Dagelijkse Groenmarkt ontstond vanaf de achttiende eeuw een zich gestaag uitbreidende collectie van portretten, stadsgezichten en wat dies meer zij. In 1871 kreeg deze collectie onderdak in een patriciërswooning aan de Korte Beestenmarkt, samen met de kort daarvoor ont-

stane collectie Moderne Kunst. Beide collecties samen vormden feitelijk het Gemeentemuseum en groeiden hard. Daardoor werd de huisvesting alweer snel te krap en in 1884 werd uitgeweken naar de daartoe grondig verbouwde Sint Sebastiaansdoelen. Zo'n vijftientig jaar later barstte het museum opnieuw uit zijn voegen. Er volgde een periode waar de collectie Moderne Kunst diverse tijdelijke onderkomen had, onder andere in het Panorama Mesdag, terwijl de Sint Sebastiaansdoelen een historisch museum werd. Eind 1934 kwam, kort na zijn dood, het door Berlage ontworpen nieuwe museumgebouw aan de Stadhouderslaan gereed. Alle gemeentelijke collecties, zowel de historische als de kunst- en kunstnijverheidscollecties, vonden een nieuw onderkomen in deze architectonische parel. Voor de historische collectie betekende dit een langzame achteruitgang, omdat de meeste belangstelling uitging naar de collectie Moderne Kunst. Eind jaren zeventig was er zelfs geen vaste zaalopstelling meer. In 1986 verhuisde de collectie opnieuw naar de Sint Sebastiaansdoelen en daarmee was het Haags Historisch Museum geboren.

Het Haags Historisch Museum vernieuwt

Wie het de laatste jaren heeft bezocht zal kunnen beamen dat het museum aan de Korte Vijverberg weliswaar charmant maar ook ontoereikend gehuisvest was. Het verouderde gebouw was te klein, had een sleets uiterlijk, was niet duurzaam en de installaties en bezoekersfaciliteiten voldeden niet langer aan de eisen van deze tijd. De eigenaar, de gemeente Den Haag, gaf een aantal jaren geleden opdracht om een plan op te stellen voor de renovatie, verduurzaming en uitbreiding van het museum. In april 2022 presenteerde het museum samen met het Delftse bureau DP6 architectuur-

studio een dergelijk plan, en in juni 2024 werd het goedgekeurd door de gemeenteraad, die ook het benodigde budget van 17,7 miljoen euro beschikbaar stelde. De inrichting van het gerestaureerde gebouw, de vaste en tijdelijke presentaties en het programma van het museum zijn de verantwoordelijkheid van de Stichting Haags Historisch Museum, die hiervoor zelf de financiering zal moeten regelen. Eind oktober sloot het museum zijn deuren voor deze verbouwing die het museum klaar zal maken voor de toekomst en die tot het voorjaar van 2027 zal duren.

Wat staat er zoal te gebeuren?

De ingang van het museum verhuist om de hoek naar het Tournooiveld, maar de classicistische gevel aan de Hofvijver blijft gehandhaafd. De uit latere jaren stammende aanbouwen aan de achterkant worden gesloopt, zodat het gebouw weer zijn oude hoofdvorm terugkrijgt. De nieuwe publieksentree komt uit in een nieuw te bouwen ontvangsthal achter het monument van waaruit de oude achtergevel te zien zal zijn en waaromheen de garderobe, toiletten, museumwinkel en het auditorium een plaats krijgen. Door het realiseren van de nieuwe entree wordt het gebouw toegankelijker en krijgt het een betere verbinding met de rest van de stad.

Naast en boven de ontvangsthal komen nieuwe tentoonstel-

lingszalen. De zalen op de eerste verdieping, zowel de nieuwe bouwen als de gerestaureerde monumentale zalen, zullen bereikbaar zijn via een grote, opvallende wenteltrap achterin de hal. Anders dan in de vroegere situatie worden de tentoonstellingsruimten op een logische en doorgaande manier met elkaar verbonden. En waar tot nu toe de ramen in de voor-gevel afgeschermd werden zullen zij na de verbouwing een prachtig uitzicht bieden op de Hofvijver en het Binnenhof. Het gebouw gaat van het gas af door betere isolatie, het installeren van een warmtepomp en het aanleggen van zonnepanelen op het dak. Verder worden de technische en klimaatinstallaties verbeterd.

En ondertussen ...

In de sluitingsperiode van ongeveer tweeëneenhalf jaar gaat het museum aan de slag met het ontwikkelen van de inrichting en de nieuwe presentaties. Het museum zal zichtbaar aanwezig blijven in de stad door het organiseren van rondleidingen, stadswandelingen en een educatief programma op scholen. Daarnaast zullen stukken uit de collectie op diverse locaties te zien zijn. Als alles volgens planning verloopt gaan de museumdeuren in het voorjaar van 2027 weer open.

Marcel Tielemans

- advertenties -

**Gilde Den Haag
SamenSprak**

**Interessant en zinvol
vrijwilligerswerk!**

Gilde SamenSprak zoekt enthousiaste vrijwilligers die een uur per week willen praten met een nieuwkomer die onze taal beter wil leren spreken. Hiervoor is geen speciale opleiding of ervaring vereist. Vakanties zijn goed in te passen. Als u zich aanmeldt, zoeken wij een taalmaatje dat bij u past en bij u in de buurt woont.

Belangstelling? Kijk voor meer informatie op gildedenhaag.nl/samenspraak.php
U vindt daar een aanmeldingsformulier.

U kunt ook bellen naar het bureau van
Gilde Den Haag 070 356 12 81
op ma t/m vr van 10.00 - 13.00 uur.

Gilde Den Haag • Riviervismarkt 2 • 2513 AM Den Haag
T 070 356 12 81 • E info@gildedenhaag.nl
W www.gildedenhaag.nl

LINDBERG

ERGRA
optiek specialisten
Sinds 1927

Onze merken
Andy Wolf
Hackett Bespoke
Schnüchel
Paul Smith

Chanel
Tom Ford
Prada
Serengeti

Lindberg
MaxMara
Eyevan 7285
TITANBOX

Maatwerk voor uw ogen

- Exclusieve designmonturen
- Varilux specialist
- Contactlenzen
- Maatwerk en innovatieve producten

Ergra Optiekspecialisten
www.ergra.nl

Van Hoytemastraat 107
Frederik Hendriklaan 242

tel 070 - 324 94 70
tel 070 - 354 18 68

Begraven in Loosduinen

Wie in Loosduinen begraven wil worden kan kiezen uit het protestantse Abdijkerkhof, de katholieke begraafplaats Sint Jozef en de algemene begraafplaats Westduin.

Abdijkerkhof Loosduinen

Loosduinen was tot 1923 een zelfstandige gemeente met een historische kern. Na sloop en nieuwbouw in de jaren 1960 en 1970 is er nu nog maar een klein deel van historisch Loosduinen over. Hieronder vallen molen De Korenaer uit 1721, met de molenaarswoning en de korenschuur waarin thans het Loosduins Museum is gevestigd, als ook de Abdijkerk met het kerkhof aan de Willem III-straat.

De Abdijkerk die tussen 1238 en 1250 werd gebouwd is het oudste gebouw van Den Haag. Op hun landgoed Losdun stichtten Graaf Floris IV van Holland en zijn vrouw Gravin Machteld van Brabant omstreeks 1229 een klooster voor adellijke vrouwen. Circa 1230 bouwden Cisterciënzer monniken er een abdij.

Rondom de abdij ontstond het dorp Loosduinen. In 1574 tijdens de Tachtigjarige Oorlog werd de abdij door de Geuzen en de Spanjaarden vernield. Van het klooster resteert nog een deel van de abdijkerk, die door de Staten van Holland met stenen van de vernielde abdij gerestaureerd werd. Na de restauratie werd de kerk in gebruik genomen door de Nederlandse Hervormde Kerk.

Toen in 1829 het begraven in de kerk werd verboden, werd naast de kerk een begraafplaats aangelegd. Het kerkhof telt anno nu 114 graven, en er kan nog steeds begraven worden. Ook de bijzetting van urnen in de urnenmuur is mogelijk. Vooral Loosduiners vinden hier hun laatste rustplaats.

Rooms-Katholieke begraafplaats Sint Jozef

De Reformatie in 1562 leidde tot een splitsing van godsdiensten. Het protestantisme werd de officiële staatsgodsdienst, waardoor de macht en invloed van de Rooms-Katholieke Kerk afnamen. De Abdijkerk en de begraafplaats werden protestants en hadden geen katholieke signatuur meer. Veel katholieke Loosduiners kozen daarom noodgedwongen voor een laatste rustplaats op Oud Eik en Duinen, een katholieke begraafplaats die al vanaf de veertiende eeuw bestond.

Tijdens de Bataafse Republiek (1795–1806) verbeterde de situatie voor katholieken enigszins. In 1798 vestigde de eerste pastoor zich weer in Loosduinen. Hij mocht op een stuk grond buiten de bebouwde kom een kerkje bouwen, dat niet herkenbaar mocht zijn als kerk. De grond werd gekocht van een boer voor 1200 gulden. Op deze grond werd in 1835 de

Rooms-Katholieke begraafplaats Sint Jozef ingericht. In 1939 werd er een kapel gebouwd. Sint Jozef, nu omsloten door de nieuwbouw van Loosduinen en Houtwijk, is een kleine begraafplaats aan de Burgemeester Hovylaan. Door de beschikbare ruimte straalt de plek een serene rust uit, passend bij een begraafplaats.

Begraafplaats Westduin

De gemeentelijke begraafplaats Westduin, gelegen aan de Ockenburghstraat, is een grote, ruim opgezette begraafplaats die in 1950 in gebruik werd genomen. Er liggen bijna 20.000 personen begraven. Naast graven zijn er een urnentuin, een urnenmuur en eigen urnengraven. Een bijzonder Herdenkingsplein biedt de mogelijkheid om as te verstrooien in twee tombes.

Op de begraafplaats herinneren twee monumenten aan de Tweede Wereldoorlog. Links van de ingang bevindt zich een ereveld met 87 graven van gesneuvelde soldaten, meest vliegeniers uit het Gemeenebest. In het midden van dit ereveld staat een herdenkingskruis, ontworpen door de Engelse architect Sir Reginald Blomfield. Het is een natuurstenen kruis met een bronzen zwaard. Dit ereveld wordt beheerd door de Commonwealth War Graves Commission.

Een ander monument herdenkt de leden van de Stijkelgroep, een verzetsgroep uit de Tweede Wereldoorlog. Deze groep, geleid door student Han Stijkel (1911–1943), was betrokken bij spionagewerk voor Engeland. In 1941 werden leden van de groep verraden en gearresteerd. In 1942 werden 39 leden geëxecuteerd in Berlijn, en in 1947 werden hun stoffelijke resten herbegraven op Westduin.

Op het ereveld staat een monument, onthuld in 1953 door burgemeester Frans Schokking. Het ontwerp van beeldhouw-

Begraafplaats Sint Jozef. Foto: Inge Camfferman

ster Marian Gobijs bestaat uit een gemetselde muur met een stenen plaat waarop de namen van de slachtoffers staan. Voor de muur staat een knielende figuur.

Bekende personen die op Westduin begraven liggen zijn onder andere de acteurs Ko van Dijk (1916–1978) en Georgette Hagendoorn (1910–1995), voormalig minister-president Victor Marijnen (1917–1975) en de dichter Martinus Nijhoff (1894–1953).

Omdat steeds meer moslims voor een islamitische begrafenis in Nederland kiezen, besloot de gemeenteraad in 1994 ruimte beschikbaar te stellen voor islamitisch begraven. De overledene wordt begraven in een kist of lijkbaar, liggend op de rechterzijde met het gezicht naar de Ka'aba in Mekka. Daarom zijn deze graven gedraaid naar het oosten.

[Inge Camfferman](#), Werkgroep Stedelijke Vernieuwing
sv@vriendenvandenhaag.nl

Trots op Den Haag, de Jaarsmahof

Den Haag kent qua historie, architectuur en stedenbouw vele mooie plekjes waar we trots op kunnen zijn. Hagenaars zijn hier vaak (te) bescheiden over. In een serie artikelen willen we de Haagse kwaliteiten meer onder de aandacht brengen. Deze keer richten we ons op het project Jaarsmahof aan de Fahrenheitstraat, winnaar van de Berlagevlag in 2023, een initiatief van het Haags Architectuur Café.

In 1895 richtte Jan Jaarsma (1843-1901) aan de Noord West Buitensingel een smederij en fabriek op van vulhaarden. Jan Jaarsma was een werkloos architect die tevoren werkervaring had opgedaan in de kachelfabriek van zijn broer E.M. Jaarsma. De Jaarsmahaarden waren vaak vulkachels met micaruitjes en werden onder namen als Hestia, Jupiter, Eros, Mars en Amor in de handel gebracht. Later werd de vormgeving van de kachels strakker. In 1901 nam zijn zoon, Nicolaas Heye (1879-1951) het bedrijf over en breidde het uit. In 1948 ging het bedrijf DRU-Jaarsma heten. Onder leiding van Nicolaas Heye werd in 1906 de fabriek aan de Fahrenheitstraat gebouwd, naar ontwerp van architect D. Oosthoek (1877-1951). Het complex bestond uit kantoorruimtes en een grote fabriekshal met de uitgang aan de Ampèrestraat. Het bleef tot 1936 in gebruik als haardenfabriek. Daarna werd het verbouwd tot postkantoor. Nadat het postkantoor in 2012 was vertrokken, stond het gebouw enige tijd leeg. In opdracht van de Koninklijke Haagsche Woning Vereniging van 1854 heeft HVE Architecten voor de voormalige Jaarsma Haardenfabriek een woningbouwproject ontworpen. Een deel van het gebouw is gerenoveerd, een deel is nieuw. Het complex is energieneutraal. In totaal zijn er 43 woningen in de sociale huursector gerealiseerd. Deze zijn bestemd voor eenpersoonshuishoudens voor maatschappelijke beroepsgroepen zoals zorg, onderwijs, politie en kunstenaars.

Bij de restauratie is de monumentale voorgevel teruggebracht naar de oorspronkelijke staat. Achter de voorgevel zijn nieuwe appartementen gesitueerd, die ontsloten worden door een midden-corridor. Het binnenterrein wordt groten-

Jaarsmahof Fahrenheitstraat, dvda-den Haag.nl

deels ingenomen door de oude fabriekshal met sheddaken. Sheddaken worden vooral bij uitgestrekte fabriekshallen toegepast in verband met de lichtinval. De hal heeft een nieuwe bestemming gekregen als gemeenschappelijke ruimte en als fietsenstalling. Aan de Ampèrestraat is de bebouwing van het postkantoor gesloopt en vervangen door nieuwbouw van drie bouwlagen met een kap.

Volgens de jury van de Berlageprijs is “De Jaarsmahof een met veel ambacht en toewijding getransformeerd en uitgebreid wooncomplex. De geschiedenis van de plek is op een fijne manier, zowel direct als indirect, verwerkt in het ontwerp (industriële details, showkasten met oude haarden)”. “De kleine woningen zijn bedoeld voor een speciale doelgroep in de sociale sector, maar nergens oogt het gebouw goedkoop of ondoordacht. Er zijn in de toekomst nog talloze soortgelijke opgaven tot transformatie in Den Haag. De Jaarsmahof is een lichtend voorbeeld hoe hiermee kan worden omgegaan,” stelt de jury.

[Inge Camfferman](#)
Werkgroep Stedelijke Vernieuwing
sv@vriendenvandenhaag.nl

Architectuur

INTRODUCTIE VAN EEN NIEUWE REEKS

Is Den Haag overgeleverd aan een rusteloze dynamiek die de stad telkens van gedaante doet veranderen, of is Den Haag 'klaar' en is er alleen plaats voor trage, duurzamere aanpassingen? Deze vragen werden eerder in ODH-magazine opgeworpen rond de problematiek van dakopbouwen.

Begin jaren '90 is het lukraak bouwen van een extra verdieping – een dakopbouw – ontstaan.

Een decennium lang heeft het stadsbestuur geworsteld met het formuleren van beleid dat recht doet aan het aanzien van huis en straat, en aan de belangen van de omwonenden. Welke eisen stelt de architectuur van een pand of de straat aan de verschijningsvorm? Moet de extra verdieping lijken op een kap of juist op een volwaardige extra verdieping? En mag die extra verdieping ook een nieuw woonadres vormen voor een zelfstandige woning?

Veel van deze afwegingen zijn door het huidige bestuur en hun ambtenaren echter alweer vergeten: een pluriform toetsingskader voor welstand werd in 2013 buiten werking gesteld, en een toetsingskader voor het toepassen van kruimelontheffingsregels is al in 2010 afgeschaft.

In een steeds voller wordende stad lijkt verdichting in wijken – woningvorming door splitsing en vergroting – synoniem met verslechtering van leefbaarheid en esthetiek.

In de gemeenteraad lijkt meer draagvlak te bestaan voor dakopbouwen dan in de Haagse buurten. In deze reeks artikelen belichten we de dakopbouwen vanuit verschillende gezichtspunten. Maarten Ruijters bijt de spits af en plaatst kanttekeningen bij dakopbouwen in beschermde stadsgezichten. Vervolgens komen Eric Vreedenburgh, Rik Bauer en Christiaan Weijs aan het woord.

Peter Drijver

Dakdromen of nachtmerries?

Maarten Ruijters is architect en één van de oprichters van de Stichting Bescherming Architectuur Statenkwartier (BAS). Hij is medeauteur van de wandelgids *Struinen door het Statenkwartier* (2015) en was spreker op het symposium *Dakopbouw: Vloek of Zegen?* (2023).

De huidige hausse aan dakopbouwen wordt onder andere veroorzaakt door de druk op de woningmarkt, gecombineerd met de aantrekkelijkheid ervan voor vastgoedontwikkelaars en huiseigenaren. De gemeente Den Haag werkt hier graag aan mee, door haar verdichtingsbeleid en door het faciliteren van afwijkmogelijkheden van bestemmingsplannen.

Dakopbouwen mogen dan lucratief zijn voor de eigenaren en de druk op de woningmarkt verlichten voor het stadsbestuur, maar zijn ze ook wenselijk vanuit stedenbouwkundig en cultuurhistorisch opzicht, met name in beschermde stadsgezichten?

Deze vraag is niet nieuw. 30 jaar geleden verscheen het door de Amsterdamse Raad voor de Monumentenzorg uitgegeven zwartboek *De vijfde gevel, de aantasting van het stedelijk daklandschap*, dat aan relevantie niets heeft ingeboet, gezien de huidige bouwontwikkelingen.

Met de benoeming van het dak tot vijfde gevel wilde de beroemde architect Le Corbusier benadrukken dat het dak van een gebouw evenwaardig is aan de verticale gevelvlakken en eenzelfde zorgvuldige behandeling verdient.

Die zorgvuldige behandeling is tegenwoordig verder te zoeken dan ooit. Zonnepanelen, warmtepompen en dakterrassen worden doorgaans toegestaan, mits deze niet zichtbaar zijn vanaf de straat. Dit criterium geldt ook vaak voor dakopbouwen. Met die opvatting wordt architectuur gereduceerd tot decorbouw: 'bouwen voor de Bühne'. Dat de achtergevel en het daklandschap worden aangetast, licht en lucht uit het binnenterrein van een bouwblok worden weggenomen en de over-, zij- en achterburen worden getrakteerd op een bedorven uitzicht wordt daarbij gemakshalve buiten beschouwing gelaten.

De 19^e-eeuwse gordel

Hoe zit het nu met de regels voor dakopbouwen in beschermde stadsgezichten?

Nemen wij als voorbeeld het beschermd stadsgezicht Geuzen- en Statenkwartier.

De aanwijzing tot rijksbeschermd stadsgezicht is bedoeld om de cultuurhistorische waarden, waaronder de architectuur,

Frederik Hendrikplein 34 met siertorentje op de hoek voor en na de dakopbouw. Foto's: Maarten Ruijters

Reactie gemeente op bezwaarschrift BAS 2020:

"Omdat het bestemmingsplan een bouwhoogte van 14 meter toestaat, en de dakopbouw hier onder blijft, kan de welstandsommissie niet zeggen dat hier niets mag worden gerealiseerd.

Het bezwaar dat een dakopbouw hier niet past, en het torentje had moeten blijven staan, had naar voren gebracht moeten worden bij de vaststelling van het bestemmingplan".

Deze redeneertrant leidt ertoe dat dakopbouwen overal in de wijk zijn toegestaan, mits deze onder de maximale bouwhoogte vallen, ongeacht of daar torentjes voor gesloopt moeten worden. De torentjes zijn daarmee vogelvrij.

Beeldcollectie Haags Gemeentearchief

Van Boetzelaerlaan 196 en 202.
Foto: Maarten Ruijters

In 2018 werd er op nr. 196 een dakopbouw goedgekeurd, waarbij Welstand oordeelde:

"De dakopbouw is niet storend in de stedelijke omgeving en doet geen afbreuk aan het rijksbeschermd stadsgezicht."

En in reactie op bezwaarschrift Maarten Ruijters 05-08-2018:

"De dakopbouwen leveren een gevarieerd staatbeeld op in lijn met de oorspronkelijke situatie van dit deel van de Van Boetzelaerlaan."

Aanvullend verweerschrift 20-09-2018:

"De dakopbouw vertoont voldoende samenhang met de onderbouw en de reeds eerder verleende dakopbouwen in de straat."

In 2021 werd er een beginselaanvraag gedaan voor een dakopbouw op nr. 202.

Deze werd door de Welstandsommissie afgewezen met als argumentatie:

"Aan de linkerkant heeft de rij woningen met plat dak zijn oorspronkelijke opzet behouden. De commissie is van mening dat een verdere aantasting van de cultuurhistorische waarde van dit rijksbeschermd stadsgezicht zeer onwenselijk is, en kan daarom niet met een dakopbouw op deze locatie instemmen."

In 2022 werd er voor dit pand opnieuw een omgevingsvergunning aangevraagd voor een dakopbouw, ditmaal met een schuin dakschild, waarbij de commissie opeens oordeelde:

"De commissie kan in beginsel instemmen met een extra bouwlaag".

te beschermen. Deze bescherming dient geborgd te zijn in de bestemmingsplan- of omgevingsplanregels.

Dakopbouwen vormen een aantasting van deze waarden en zijn daarom volgens de toelichting op het bestemmingplan in het Statenkwartier inderdaad 'in beginsel' niet toegestaan. Echter, de bijbehorende plankaart – die leidend is – spreekt een heel andere taal. Daaruit blijkt dat op veel plaatsen wél dakopbouwen zijn toegestaan. En dan heb je nog de geitenpaadjes die de gemeente bewandelt om plannen die niet aan de regels voldoen, toch te vergunnen. Die regels blijken daarmee zo zacht als boter.

Het is de ambitie van de gemeente om door middel van dakopbouwen uiteindelijk een extra laag toe te voegen aan de bestaande bebouwing.

Volgens de welstandscriteria – ABC van welstand – ontstaat met dakopbouwen een extra bouwlaag om zo de eenheid van de architectuur van het bouwblok te benadrukken.

Deze filosofie gaat echter niet op voor veel panden in het Statenkwartier.

De waarde van de fin-de-siècle architectuur in deze wijk ligt namelijk juist in de individualiteit van de gevels.

Deze wordt benadrukt door de afwisselende gevelbekroning in de vorm van kroonlijsten, topgevels, pinakels en sierbalustrades, terwijl torentjes de hoeken van bouwblokken accentueren. Dit resulteert in een gevarieerd silhouet van het daklandschap: de zogeheten luchtlijn.

Door de optopping met een extra bouwlaag wordt deze luchtlijn aangetast, bovengenoemde elementen verliezen erdoor hun bekronende functie en de individualiteit van de panden wordt ermee ondermijnd. Tenzij initiatiefnemers, hun architecten en ons welstandsbeleid erop gericht zouden zijn een even fantasievolle luchtlijn iets hoger aan te brengen.

De 20-40 gordel

Woningbouw uit het interbellum kent een andere problematiek.

In deze tijd ontstonden vernieuwende stijlrichtingen zoals Nieuwe Haagse School, Amsterdamse School en het Nieuwe Bouwen. Daarbij zijn woningen vaak als één hele straatwand ontworpen en is de kracht van de architectuur gelegen in de plasticiteit én zorgvuldige, uniforme detaillering van het gehele bouwblok. Door de veelal platte daken is daarbij van een gevarieerde luchtlijn minder vaak sprake; bekroningen zijn in de uitgewerkte hoekblokken te vinden.

Wijken als de Bloemen-, Bomen- en Vruchtenbuurt zijn ware broedplaatsen van dakopbouwerij. Zij tonen een staalkaart aan al dan niet geslaagde oplossingen. Alle varianten komen voor: dakopbouwen met een schuin dakschild, rechte dakopbouwen al dan niet met setback, glazen, zinken en be-steenstripte dakdozen.

Binnen een bouwblok en tussen bouwblokken onderling ontbreekt vaak de samenhang, hetgeen onvermijdelijk tot botsingen leidt.

Het toekomstbeeld dat de gemeente daarbij voor ogen staat, is optopping met een extra laag over het hele bouwblok.

Het eerste initiatief moet daarbij leidend zijn voor de optopping van de overige panden. Gelukkig vraagt welstand tegenwoordig in dat geval aan de initiatiefnemer om zo'n toekomstbeeld te tekenen. Maar realisering hiervan is helaas gestoeld op wensdenken. Het gaat hier immers om panden van individuele huiseigenaren, die niet gebonden zijn hieraan mee te werken. Het gevolg is dat vele straatwanden tot in lengte van dagen, zo niet voor altijd, ontsierd zullen blijven door gapende gaten tussen 'wachtgevels' en het karakter zullen houden van een slecht gebit.

Maarten Ruijters, architect

Dakopbouwen Thomsonplein met dakkapellen en Thomsonlaan met dakramen. Hoe moet dit ooit een eenheid worden? Foto: Maarten Ruijters

Primulastraat. Een geslaagd voorbeeld van optoppen met een derde laag. De plasticiteit blijft behouden, wordt zelfs versterkt door dakopbouw. Architect Otto Das. Foto: Maarten Ruijters

Een Vriend stelt zich voor

Henk Heijkers, 1959.
Geboren in Ell, bij Weert.
Opleiding Sociale Geografie,
Radboud Universiteit Nijmegen.
Getrouwd, een dochter.
Woonachtig in het Statenkwartier.

Wanneer en waarom werd je lid van onze Vereniging?

“Alweer vijf jaar geleden. Door de Stichting Haags Industrieel Erfgoed (SHIE) kwam ik in aanraking met de Vrienden. Ik steun hun doelstelling en nam aan verschillende excursies deel. Trouwens, nieuwe collega's op het stadhuis maakte ik wegwijs in Den Haag. Ik zou bij de Vrienden ook best rondleidingen willen geven.”

Aan de Universiteit Nijmegen koos Henk met een blik op de toekomst de afstudeerrichting Milieugeografie. Na enkele jaren ervaring met het nieuwe milieubeleid in de regio, werd hij door de Landmachtstaf van het ministerie van Defensie aangetrokken om een milieuzorgsysteem op te zetten voor alle oefenterreinen in Nederland. Zo kwamen Henk en zijn vrouw Mariet in 1990 in Den Haag te wonen. Daar werkte hij met de latere commandant van de strijdkrachten, Tom Midden-dorp, die toen nog volledig onbekend

was met milieubeleid maar er later het boek *Klimaat Generaal* over schreef. Vijf jaar later trad Henk in dienst van het ministerie van Economische Zaken, waar hij werd belast met het opstellen van een milieuconvenant voor alle economische sectoren. In 2001 maakte hij de overstap naar de Dienst Stedelijke Ontwikkeling van de gemeente Den Haag, om als milieudeskundige de beleidsontwikkeling duurzaam bouwen vorm te geven. Vorig jaar ging hij met pensioen.

In 2011 richtte Henk met een groep bewoners de vereniging Buurtenergie Statenkwartier (BES) op, om wijkbewoners te adviseren over onder andere dubbel glas, vloer-, dak- en gevelisolatie, groene daken, zonnepanelen en warmtepompen. Via BES werd in 2015 de coöperatie Zon op Museon opgericht, met 208 zonnepanelen op het Museon, vooral voor wijkbewoners die niet zelf zonnepanelen op hun dak konden of wilden leggen. Het werd een groot succes. Henk was jarenlang penningmeester van de coöperatie.

Wat vind je typisch voor Den Haag?

(Lacht) “Het Haagse dialect, niet te wèneg! Als we vroeger zondagsavonds naar Koot en Bie keken, was dat kostelijk!”

Heb je een favoriete plek in Den Haag?

“Den Haag is een mooie groene stad aan zee. De zee kenden we niet in Limburg. Sinds wij hier wonen is iedere week al jarenlang het vaste rondje hardlopen voor Mariet en mij vanuit het Statenkwartier: insteken bij Duindorp, door het Westduinpark naar Kijkduin en dan over het strand langs de zee terug. Heerlijk.”

Wat vind jij belangrijk voor Den Haag?

“Maximale aandacht voor vergroening,

hittebestendigheid, waterberging, mobiliteit en stikstofuitstoot.”

Wat wil je verder nog kwijt?

“De nieuwe Omgevingswet loopt nog moeizaam, onder meer door bureaucratie bij de overlappende beleidsgebieden. Belangrijk winstpunt van de wet is de participatieverplichting, die inhoudt dat burgers invloed kunnen uitoefenen op plannen en besluiten van de overheid. Betrokkenheid biedt bewoners een sociaal netwerk en een mogelijkheid hun leefomgeving te veranderen en verbeteren. In sommige gevallen leidt participatie tot sociale stijging, omdat het de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van bewoners vergroot. Participatie kan ook helpen het draagvlak te vergroten voor plannen waar weinig meer te kiezen valt. Als bewoners zich dan niet serieus genomen voelen, kan er veel weerstand ontstaan tegen de plannen. Gemeenten, en gemeenteraadsleden, willen dat graag voorkomen.”

“De uitdaging voor participatie van bewoners in hun leefomgeving zit 'm vooral in de herkenbaarheid van de taal. Zij moeten zich kunnen herkennen in de taal van de overheid, alleen zo zullen zij zich gekend voelen. De gemeente moet proberen te begrijpen wat de bewoners bezighoudt en hoe met hen te overleggen in eenzelfde taal. Dat is een grote opgave voor ambtenaren en politici, weet ik uit ervaring. Maar de taal is cruciaal.”

Jan Bron Dik

interview

Wilt u ook een keer geïnterviewd worden voor deze rubriek? Neem dan contact met ons op via redactie@vriendenvandenhaag.nl

Een beeld zegt meer dan duizend woorden....

Foto: Eline Bos

Op de hoek van het Frederik Hendrikplein passeren wij zijn 'Indische tantes', arm in arm keuvelend en niet meer weg te denken uit hun typisch Haagse omgeving.

Alleen onze eigen Haagse kunstenaar Loek Bos kan dat beeld zo treffend vangen en in ons geheugen vastzetten, alsof we de Tantes zelf hebben gekend.

Het is dan ook geen toeval dat Loek werd gevraagd om de herinnering aan die andere zo typisch Haagse kunstenaar gestalte te geven. Op 25 april 2023 overleed Paul van Vliet in zijn Den Haag, dat hij eerde en bezong in zijn lied 'Den Haag met je lege paleizen' met de woorden:

*En als ik eenmaal sterven moet
Dan breng ik jou mijn laatste groet*

Alle reden om bij Loek langs te gaan en hem te vragen naar zijn scheppende kracht als beeldhouwer. Welke beelden hij zoal in opdracht heeft gemaakt en te horen over zijn liefde voor de stad.

Loek groeide op te midden van beeldhouwwerk. Vader Bos werkte aanvankelijk bij het heiligenbeelden-atelier Henke in het Westeinde, in het pand waar later galerie Nouvelles Images haar deuren opende. Daar werden onder andere de mallen en de beelden voor de kerststallen gemaakt die jaarlijks de Haagse kerken sierden, maar ook restaureerde hij de beelden van Goden en filosofen in de hal van het gymnasium Haganum. Later was zijn vader verbonden aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten en verantwoordelijk voor het onderhoud, restauratie en polychromeren van de collectie gipsen beelden. Op woensdagmiddag ging de kleine Loek dan mee naar de academie aan de Prinsessegracht, waar hij mocht kleien en boetseren in de werkruimte van zijn vader. Zo schiep hij al vroeg de bekende schaapjes rondom de krib in de kerststal.

Zoals dat hoorde in de rijke roomse traditie van de jaren zestig, belandde Loek via heerroom Bart als twaalfjarige jongeling op het seminarie bij de paters in Kaatsheuvel. Dat was toch te veel stichtelijkheid voor de jonge Loek, die vreesde dat hij niet in de wieg gelegd was voor het celibaat. Na de tweede klas verliet hij het gymnasium en keerde de rust voor de paters terug.

De jaren daarna op de avond-HBS herinnert Loek zich als 'de tijd van zijn leven', waar hij les kreeg van uitstekende docenten.

Kitty bracht rust, reinheid, regelmaat en voorspoed

Inmiddels getrouwd met zijn jeugdliefde Kitty startte Loek – als huisman 'avant la lettre' – ook nog de avondstudie MO Akte A Handvaardigheid en Kunstgeschiedenis bij de Vereniging voor Handenarbeid in Den Haag. Daar werd Loek gevormd in metaal-, leer- en houtbewerking en plastisch werken.

Beeldhouwer Bram Roth en tekenleraar Go de Kroon waren daar bevlogen leermeesters. Zij inspireerden Loek om nog een tweejarige vervolgopleiding te volgen voor de MO Akte B aan de Academie voor Beeldende Vorming in Amersfoort. Met beide gedegen diploma's op zak werd hij al spoedig aangenomen als docent aan het Rijnlands Lyceum in Sassenheim, 'de boerentak'. Een gunstig lesrooster bood hem de gelegenheid om twee dagen per week als zelfstandig beeldhouwer zijn creativiteit de vrije loop te laten. Succesvolle tentoonstellingen in bekende galleries als Leo van Dam, Lente (Epse, Gld) en de Twee Pauwen (toen nog gevestigd aan de Anna Paulownastraat en later aan het Noordeinde) volgden. Zijn beelden werden goed aan de man gebracht en ook Kitty's

mensendieckpraktijk groeide gestaag. In 1990 kon Loek dan ook zijn baan als docent opzeggen om zich geheel aan de kunsten te wijden met parttime een mooi project, zoals de arbeidstherapie in het Penitentiair Complex, Scheveningen.

Een welverdiend kunstenaarschap bracht mooie opdrachten

De goede voorbereiding bracht mooie opdrachten binnen. Via het tijdschrift BK (Beeldende Kunst) plaatsen gemeenten opdrachten, waarop Loek inschreef voor een beeld van Toon Hermans in diens geboorteplaats Sittard. Zeventig kunstenaars dienden hun portfolio in, waarvan er drie de opdracht kregen voor een betaald schetsontwerp. Dat is een uitvoering in het klein van het beoogde beeld. De commissie zowel als de publieksjury spraken zich in meerderheid uit voor het ontwerp van Loek.

Daarna volgden prestigieuze opdrachten van ADO voor een beeld van Aad Mansveld en de Lantaarnopsteker op het pleintje van de Mallemolen, naast Hof Schuddegeest. Het was een geschenk van de Koninklijke Haagse Woningvereniging 1854 en moest het beeld vereeuwigen van één van de eerste bewoners van het hofje.

De opdracht voor de 'Indische Tantes' vloeide voort uit de door Yvonne Keuls ontvangen Haagse Cultuurprijs. Yvonne besloot het bedrag te investeren in een beeld, dat de herinnering aan de Indisch-Nederlandse gemeenschap voor goed zou verankeren in de stad. Het moesten wel twee Tantes zijn, want als het er maar één zou zijn, dan zou men kunnen vra-

gen: "wie is die mevrouw?" Bovendien komen Tantes nooit alleen, volgens Loek. Bijzonder aan het ontwerp is de zichtbare interactie tussen de twee dames: met jas aan en boodschappentas aan de arm wisselen ze – op weg naar de toko – hun recepten uit.

Het beeld dat Loek zelf het meest geslaagd vindt, is dat van de Nederlandse componist en eertijds 2e dirigent van het Concertgebouworkest Cornelis Doppe, dat in opdracht van de gemeente Stads kanaal werd gemaakt.

Paul van Vliet

Voor het schetsontwerp van het beeld van Paul van Vliet koos Loek bewust níét voor een van Pauls typetjes. Vrijwel elke Hagenaar zal zich Paul herinneren, zoals hij als Haagse gentleman door zijn geliefde stad liep.

Loek ontwerpt en creëert de beelden in zijn 'atelier aan huis' in de tweede Schuytstraat. Kleiner werk in zijn werkplaats in de kelder, grote beelden, zoals dat van Paul van Vliet, in het atelier op de tweede etage. Als zo'n beeld af is – dan nog in boetseerwas – komt de bronsgieter om het vervolgens in stukken te zagen voor het vervoer naar de bronsgieterij. Daar wordt het in delen afgegoten en daarna samen met Loek weer aan elkaar gelast, gepatineerd en op de sokkel geplaatst. Loek houdt van zijn Den Haag en kan ook benoemen wat hem bindt en verwondert. Dat zijn die talrijke 'dorpen' in de stad, allemaal zo verschillend en tegelijk zo herkenbaar Haags, elk op hun eigen wijze. Hij noemt het Hofkwartier, Duinoord, het Regentessekwartier, de Schilderswijk. De doorgaande lijn van pleinen door de stad vindt hij bijzonder. Het Anna Paulownaplein met zijn natuurlijke bedrijvigheid bekoort hem zeer, maar ook het Piet Heinplein, dat leidt naar het Prins Hendrikplein en wordt gevolgd door het Koningsplein en het Regentesseplein. Loek betreurt het dat hij de huidige sfeer van de Schilderswijk eigenlijk te weinig kent. Hij krijgt nog niet het prettige gevoel van het buitenleven daar. Wel ziet hij daarvan een begin ontstaan in de buurt rondom de Stationsweg en het Oranjeplein, de Dunne Bierkade, het Groene Wegje en het Huygenspark, al dreigt daar wel het gevaar van gentrificatie, waardoor de eigen bewoners worden verdreven naar andere delen van de stad.

Het was een goed gesprek in een prachtig, typisch Haags herenhuis met een even Haagse kunstenaar. Wij danken hem zeer en verheugen ons op het beeld van Paul van Vliet, waaraan de Vereniging Vrienden van Den Haag, namens haar leden, met een donatie heeft bijgedragen.

Piet-Hein Schoemaker en Emilie Linssen-van Rossum

Werkgroep Levende Historie
levendehistorie@vriendenvandenhaag.nl

Foto: Eline Bos

Scholen in Laak in het begin van de twintigste eeuw

Een eeuw geleden ontwierpen J.J. Brandes (1884 -1955) en D.C. van der Zwart (1882-1960) drie schoolgebouwen in de stijl van de Nieuwe Haagse school in Spoorwijk en de Molenwijk. Eén daarvan, de school in de Ketelstraat, bestaat nog. De andere twee zijn afgebroken.

Tussen 1900 en 1925 groeide de Haagse bevolking van 207.000 naar 400.000 mensen. Voor al deze inwoners moesten woningen gebouwd worden. Ook veel bewoners van het centrum van de stad en van Scheveningen hadden nieuwe woningen nodig. Zij woonden vaak in erbarmelijke omstandigheden. Daarom gaf het gemeentebestuur Berlage de opdracht een uitbreidingsplan te maken onder andere voor wat wij nu kennen als Laakkwartier en Spoorwijk. Het plan werd in 1911 goedgekeurd.

Voor de aanleg van de Molenwijk (Laak-Noord) kocht de gemeente grote stukken grond in de Noordpolder. Tussen 1915 en 1921 werden daar straten aangelegd in het gebied tussen Noordpolderkade, Trekvliet, Laakkade en de Ketelstraat. Vanaf 1916 begon de gemeente daar met het bouwen van eenvoudige woningwetwoningen. De laatste werden in 1922 gereed gemaakt.

De gemeenteraad besloot in 1918 tot onteigening over te gaan van een stuk grond dat wij nu kennen als Spoorwijk. Ook in Spoorwijk kwamen voornamelijk gemeentewoningen. De wijk werd gebouwd tussen 1920 en 1930. Gemeente-architecten pasten het plan van Berlage aan om meer huizen te kunnen realiseren.

Voor de kinderen van de bewoners van de Molenwijk en Spoorwijk waren scholen nodig. Hoge ambtenaren van de dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting verwachtten in september 1920 dat er in de komende jaren voor bijna 7000 leerlingen 232 lokalen beschikbaar moesten zijn. Daarvan waren er 70 gerealiseerd of in aanbouw. Er moesten dus nog 162 lokalen bij komen, die in scholengroepen gebouwd zouden worden. Daarover overlegden ze enkele maanden later met vertegenwoordigers van de rooms katholieke kerk. De eerste openbare school in de Molenwijk werd in 1921 ontworpen door D.C. van der Zwart, hoofdarchitect-afdelingschef van de dienst Gemeentewerken en stond in de Elboogstraat. De architect Co Brandes kreeg de opdracht een ontwerp te maken voor een school in de Beetsstraat. Op basis van dat ontwerp zouden er scholen worden gebouwd in de Ketelstraat en in de Busken Huetstraat. De school in de Busken Huetstraat zou een tweede verdieping krijgen om er een industrijschool in te vestigen. Voor deze scholen moest door D.C. van

der Zwart een “veel eenvoudiger variant [worden] gemaakt op het ontwerp Brandes”. Bovendien moesten op alle verdiepingen evenveel lokalen worden gepland om verschillende scholen te kunnen huisvesten. In februari 1924 kreeg de dienst Gemeentewerken toestemming de school aan de Ketelstraat in eigen beheer te bouwen. Volgens het jaarverslag van de gemeente was de school al in juni gereed. Dat was eerder dan de school in de Beetsstraat. Mede door stakingen was de bouw van die school vertraagd en in het voorjaar van 1925 gereed. De school aan de Busken Huetstraat werd in fases in gebruik genomen. In het voorjaar van 1926 konden de eerste drie lokalen betrokken worden. Gemeentewerken moest er wel voor zorgen dat de kinderen ook bij regenachtig weer de school konden bereiken. Een jaar later was ook die school gereed.

In de eerste jaren deelden de openbare scholen de gebouwen met protestants christelijke of rooms katholieke scholen. Dat ging niet altijd in pais en vree. Kort na de oplevering van de school in de Beetsstraat wilde het hoofd van de gereformeerde school dat er een afscheiding op het schoolplein kwam om te voorkomen dat kinderen van de openbare school op zijn gedeelte kwamen. Desondanks bleef deze bijzondere school lange tijd in hetzelfde gebouw gehuisvest. De bijzondere scholen in de Busken Huetstraat en de Ketelstraat verhuisden al na enkele jaren. De lagere scholen in die gebouwen waren daarna alleen openbaar. In de extra verdieping in de school aan de Busken Huetstraat kwam geen industrijschool. Wel kwam er in 1938 een protestants christelijke ulo, die pas in de jaren zestig vertrok. De leerlingen gingen daarna naar de mavo afdeling van het christelijk lyceum in Rijswijk. In de Ketelstraat was er in de jaren dertig ook enige tijd een afdeling van een ulo. In de loop der tijd vestigden zich ook kleuterscholen in de gebouwen. In 1985 fuseerden de kleuterscholen met de lagere scholen tot basisscholen. Omdat de huizen in de Molenwijk en Spoorwijk eenvoudig

School Ketelstraat, Haags Gemeentearchief, maker onbekend, 1928. Met dank aan Gordion Cultureel Advies

en klein waren, voldeden ze in de jaren tachtig niet meer. Daarom vond er stadsvernieuwing plaats, eerst in de Molenwijk en later in Spoorwijk. In diezelfde tijd stelde ook het onderwijs andere eisen aan schoolgebouwen. De gebouwen raakten verouderd. In de jaren negentig werden de scholen in de Beetsstraat en de Busken Huetstraat gesloopt. 'De Spoorzoeker' in de Busken Huetstraat kreeg op dezelfde plaats een nieuwe school, de school in de Beetsstraat niet. De school in de Ketelstraat met de naam 'de Kameleon' kreeg verderop in de straat een nieuw modern gebouw. Het was de bedoeling dat de oude school plaats zou maken voor woningen. De projectontwikkelaar, die de huizen zou gaan bouwen, ging echter

in 2010 failliet. In het gebouw werd op de eerste verdieping kantoorruimte verhuurd en op de begane grond werden buurtactiviteiten georganiseerd. In 2013 dreigde opnieuw sloop. Er werd besloten onderzoek te laten doen naar de geschiedenis, de architectuur en de kwaliteit van het gebouw. Op basis van dat onderzoek en dankzij de steun van de buurt, leden van de Werkgroep Levende Historie en het Monumentenplatform besloot de gemeenteraad tot behoud van het gebouw.

Marijke Bruggeman

Werkgroep Levende Historie

levendehistorie@vriendenvandenhaag.nl

De Evert van Uiter-bibliotheek

In Museum West, in de voormalige Amerikaanse ambassade te Den Haag, is de unieke privébibliotheek van Evert van Uiter ondergebracht, de vermaarde Van Gogh-kenner en hoogleraar moderne kunst van de Universiteit van Amsterdam. Hij is in 2021 overleden, maar had kort voor zijn dood ingestemd met de verhuizing van zijn collectie vanuit Amsterdam. Elke bezoeker van Museum West kan ter plekke komen grasduinen in deze unieke collectie kunstboeken en literatuur.

Claudine Chavannes-Mazel, gepensioneerd hoogleraar middeleeuwse kunst van de Universiteit van Amsterdam, wijst op het fotoportret van haar voormalige levenspartner Evert. "Hij was aan veel Van Gogh-projecten in Nederland verbonden", zegt ze. Bijvoorbeeld de eerste grote publicatie over de collectie van het Van Gogh Museum in 1987 en de grote Van Gogh-tentoonstelling in 1990. Hij volgt ons met zijn ogen vanuit zijn lijstje op de bibliotheekplank, als we langs zijn rijke collectie kunstboeken en andere literatuur lopen. We bevinden ons op een passende plek voor zijn bibliofiele nalatenschap want 'West' is een museum voor eigentijdse, vernieuwende kunst én Van Gogh leefde - verdeeld over twee periodes - bijna zes jaar in Den Haag. Na Van Goghs dood organiseerde de Haagse Kunstkring in het voormalige café Riche, bij de ingang van de Haagse winkelpassage, de eerste grote Nederlandse Van Gogh-tentoonstelling. Een vooruitstrevende actie in 1892, want Van Gogh was in Nederland óf onbekend óf controversieel.

Op verzoek van Chavannes-Mazel speelde Menno Doornbos, die in het gebouw van Museum West gevestigd is met zijn kunstadvies-bedrijf *m d d arts* een bemiddelende rol bij de verhuizing van de boeken naar Den Haag. Doornbos heeft een nieuwe manier van ontsluiten van de collectie bedacht. Hij vroeg de Haagse architect Eric Vreedenburgh in maart

2023 om "in het hoofd van Evert te duiken" en 26 boeken uit de collectie te selecteren voor een publieke voordracht in de aula van Museum West. De opname van de bijeenkomst is te bekijken op: <https://vimeo.com/814640423>; deze sluit af met een spectaculaire uitvoering van Kurt Schwitters dadaïstische 'Ursonate'.

Als tweede in deze reeks boekpresentaties zal schrijver Rashid Novaire optreden (datum nog onbekend). Daarnaast is er een plan om aan bezoekers van Museum West de mogelijkheid te bieden om een boek uit de bibliotheek te lezen en de inhoud te bespreken met een van de 25 promovendi die Evert van Uiter tijdens zijn hoogleraarschap heeft begeleid, waaronder bijvoorbeeld Louis van Tilborgh, conservator schilderijen van het Van Gogh-museum.

Claudine pakt een boek uit de kast: 'Born under Saturn. The character and conduct of artists'. Kunstenaars zijn een bepaald type mensen, betogen de schrijvers Rudolf en Margot Wittkower. De titel refereert volgens Claudine aan Aristoteles die betoogde dat je sterrenbeeld bepaalt of je een goed kunstenaar bent of niet. Maar Evert van Uiter dacht daar anders over. Zijn visie ligt verborgen in dertig meter boekenkast met werken over kunsttheorie en kunstgeschiedenis, tentoonstellingscatalogi, kunstenaarsbiografieën en over de Nederlandse, Duitse en Franse literatuur. Hij legde zijn ideeën vast in onder andere de veertig publicaties die 'bibliothecaris', kunstenaar en ex-uitgever Anthony Blokdijs op een aparte plank bijeen heeft gezet. In Van Uiter's oratie uit 1984 valt te lezen dat kunst geen religie is, maar mensenwerk, onderhevig aan sociale en economische processen, dat door relativiserende historici in beeld gebracht moet worden.

Claudine geeft aan: "Het is belangrijk dat de zeventuizend boeken bij elkaar staan. Je kunt als het ware een blik in het hoofd van Evert werpen. Het is een fijne plek, je kunt hier

gewoon met je Museumkaart naar binnen lopen en een boek uit zijn collectie lezen. We willen mensen graag stimuleren dat ook te doen. Het leuke is, je zoekt hier geen specifieke boeken, maar komt grasduinen en vindt dan boeken die je nog niet eerder hebt gezien.”

Het moet gezegd, het is een duizelingwekkende hoeveelheid kunstboeken die hier bijeen staat, een snoepdoos voor de student kunstgeschiedenis, onderzoeker, journalist of geïnteresseerde kunstboekenlezer. Er staan kwart, halve of hele meters boeken over b.v. Rodin, Hockney, Kandinsky, Kurt Schwitters en Van Gogh, maar je kunt er ook de boeken vinden die ‘veellezer’ Van Gogh zelf las, ook nog eens in de drukken die eind 19e eeuw verschenen.

Het heeft iets aantrekkelijks en ook vanzelfsprekends om een collectie boeken van een belangrijke geleerde in zijn geheel bij elkaar te houden. Ze hielpen Van Uitert om de man te worden die ervoor zorgde dat kunsthistorici voortaan anders over kunstenaars zouden schrijven. Op 26 juli 2021, twee maanden na Everts dood, schreef Noor Hellman daarover in Trouw:

“Evert promoveerde in 1983 met een baanbrekend proefschrift over Van Gogh dat stof deed opwaaien. Anders dan destijds gebruikelijk was, besteedde hij aandacht aan de ontwikkeling van het kunstenaarschap en het artistieke proces. Hij plaatste de schilder in zijn tijd, kroop als het ware in diens

huid en keek naar wat hem had gevormd. Die nieuwe benadering werd later gemeengoed onder kunsthistorici en was ook het uitgangspunt van een grote overzichtstentoonstelling in het Van Gogh Museum in 1990.”

Context was alles voor Evert. Zijn bibliotheek, met Museumkaart te bezoeken aan het Lange Voorhout in Den Haag, hielp hem die context te formuleren. Wat de toekomst van de boekencollectie zal zijn, is ongewis. Gaan Museum West en de Evert van Uitert-bibliotheek plaats maken voor het nieuwe Escher Museum? De gemeente Den Haag twijfelt of het financieel haalbaar is. Voorlopig blijf de collectie nog op zijn plek.

De Haagse Kunstjongens,

Frank Hendriks Werkgroep Activiteiten

excursies@vriendenvandenhaag.nl

en Gerard van der Bijl, Vriend van Den Haag

Bezoekadres Evert van Uitert-bibliotheek:
Museum West, Lange Voorhout 102, Den Haag
www.westdenhaag.nl

- advertenties -

Een blijvende glimlach

Wij maken uw oude foto's, dia's als nieuw. Zelfs hele fotoalbums kunnen wij voor u opfrissen. Uw dierbare foto's, dia's, negatieven en fotoalbums verouderen, verkleuren, hebben krassen of zijn anderszins beschadigd. Quatalis Scan Services, het bedrijf van Vriend John Duurkoop, maakt alles weer bptop in orde. Zowel print als digitaal. Zo kunnen uw herinneringen nog lang voortleven en zijn ze digitaal beschikbaar voor uw naaste omgeving. Wij bezorgen u allen graag die glimlach.

Voor een overzicht van alle mogelijkheden en prijzen verwijzen wij u graag naar onze website: www.quatalis.com of scan de QR code

Quatalis Scan Services

Duinvallei 64
2553 AB
Den Haag

T: 070-2136429
M: 0615852265
E: info@quatalis.com
KVK: 81314478

Quatalis
Digitize Memories

STADS HERSTEL DEN HAAG

GEZOCHT!

FOTO'S/INFORMATIE
OVER ONZE PANDEN
IN DEN HAAG

ZIE ONZE COLLECTIE
OP ONZE WEBSITE:

WWW.STADSHERSTELDENHAAG.NL

Wij zijn momenteel bezig met cultuurhistorische onderzoeken naar onze panden.

Om dit verleden verder tot leven te brengen, zijn we op zoek naar historische foto's en waardevolle informatie over deze panden en de voormalige bewoners.

Bent u in het bezit van zulke kostbare herinneringen en wilt u deze met ons delen?

U zou ons er ontzettend blij mee maken!

U kunt ze eenvoudig mailen naar: info@stadshersteldenhaag.nl

Uw bijdrage brengt de geschiedenis van onze panden meer tot leven. Dank u wel!

Hof van Wouw

In 1647 koopt Cornelia van Wouw, telg uit een vooraanstaande Haagse regentenfamilie, de grond voor het te bouwen hofje aan de huidige Lange Beestenmarkt. Als dame uit die kringen (haar familiewapen siert nog steeds een van de ramen van het oude stadhuis) is de vermogende Cornelia het overigens enigszins verplicht ruim uit te pakken als het armenzorg betreft.

Hof van Wouw is bedoeld om 'Vrou personen, het sij Weduwen ofte Vrijsters, van de waere gereformeerde religie' een dak boven het hoofd te bieden. Het verhaal gaat dat een van haar dienstboden haar het leven redde: Cornelia is doodverklaard, maar een dienstbode komt er net op tijd achter dat ze nog ademt. Uit dankbaarheid komt dit personeelslid als eerste op de lijst van toekomstige bewoners te staan. Aanvankelijk bewonen voornamelijk oud geworden dienstboden van de regenten de zestien huisjes van de Hof.

Cornelia vervult haar rol als eerste bestuurster van de Hof met verve. Dat ze daarnaast ook behoorlijk bemoeizuchtig is en makkelijk met 'onterven' dreigt, merkt een achternichtje als ze wil trouwen met een man die Cornelia niet welgevallig is. Behalve het voor die tijd immense bedrag van 25.000 gulden, belegd in obligaties en rentebrieven, laat Cornelia na haar dood ook tal van gedetailleerde en strikte bepalingen na, waaraan haar opvolgers en bewoners zich dienen te houden.

Euwenlang garandeert het legaat van Cornelia het voortbestaan van de Hof, in de begindagen terecht aangeduid als 'een paleisje voor de armen'. Maar begin 20^e eeuw ontstaat er spanning tussen de materiële en financiële staat van de Hof. Er is te weinig geld, waardoor er te weinig onderhoud gebeurt. Het is de regent Heike Kamerlingh Onnes die bij de overheid en bij externe fondsen geld aanboort om daarmee het hoognodige renovatieproject eind jaren vijftig van de vorige eeuw te kunnen bekostigen. In de jaren tachtig volgt een tweede ingrijpende restauratie.

Marjolein Jorna, die een erg prettige schrijfstijl heeft, beschrijft in 'Hof van Wouw' uitgebreid het ontstaan, bestuur

Foto: Marjolein Jorna

en beheer van de Hof, de vroegere bewoonsters en het dagelijks leven tussen 1647 en 2000. Het laatste hoofdstuk behandelt het Hof van Wouw in de 21^e eeuw.

Jorna eindigt haar boek met de constatering dat de behoefte aan een zelfstandige, beschutte woonvorm in een groene omgeving, waar Cornelia van Wouw met haar Hof aan trachtte te voldoen, anno 2024 nog steeds aanwezig is. Hof van Wouw: een plek die historisch, sociaal, cultureel en architectonisch bijzonder waardevol is.

Piet Vernimmen

Hof van Wouw – De geschiedenis van een Haags hofje, Marjolein Jorna, uitg. Van Stockum, 192 blz., €24,95; ISBN 978 907 009 5239. Het boek is te verkrijgen via Marianne de Vogel, de beheerder van Hof van Wouw, beheerder@hofvanwouw.nl

565.701 Haagse borden

Dat zijn wel heel veel borden, hoor ik u denken. Het zijn net zoveel borden als er mensen in onze stad wonen. We hebben het hier dan over borden waarvan je kunt eten. En als we alle baby's die uit de fles drinken niet meetellen, dan blijft er nog steeds een getal boven een half miljoen over.

Meerdere keren per dag ligt er op die borden voedsel dat wij uit onze omgeving halen. Dat zijn voornamelijk winkels en supermarkten in de wijk of buurt. Maar eigenlijk weet iedereen wel dat ons voedsel niet uit de supermarkt komt. Waar komt het dan wel vandaan? En belangrijker nog, wie maakt het? Hoe, waarom en waar doet die medemens dat? Het zijn boeren en makers die produceren wat wij eten. Kennis daarover en de verbinding daarmee herstellen is heel belangrijk, omdat ons voedsel een heel grote impact heeft op onze omgeving. De productie van ons voedsel bepaalt welke natuur en hoeveel natuur er mag zijn, het hangt ontegenzeggelijk samen

met klimaatverandering en heeft op die manier effect op ons welzijn. Daarnaast zijn voedsel en gezondheid direct aan elkaar gekoppeld. Het percentage overgewicht in sommige Haagse wijken en de gevolgen daarvan spreken boekdelen.

Even terug naar de borden, ook uw bord

Als je nadenkt over de hoeveelheden eten op onze borden en de impact van dat voedsel op het welzijn van onze stad en de wereld, zou je toch denken dat we dat goed in de gaten zouden

houden? Zowel de bewoners en de bestuurders van onze stad? Dat we daar bijvoorbeeld beleid op zouden maken? Omdat de impact zo groot is op onze gezondheid, mag je toch verwachten dat we plannen maken, om via dat voedsel onze stad en haar bewoners zo gezond mogelijk te houden? De realiteit is helaas nog anders.

De vereniging Ons Eten Den Haag (2019) bouwt aan de voedselbeweging in de stad. Ze doet dat om via ons eten een verandering in gang te zetten naar een ander voedselsysteem, waarin duurzaam, gezond, lokaal, eerlijk en betaalbaar de grondbeginselen zijn. En via de Haagse Voedselraad (2022) geeft ze daarover gevraagd en ongevraagd advies aan de gemeente Den Haag, omdat de wereld van voedsel eigenlijk tot nu toe nooit 'belangrijk' was. Daarin brengen we nu verandering. We doen dat bottom-up en dat blijkt steeds effectiever.

Stel je voor dat we zouden kiezen om één of twee dagen in de week onze borden te vullen met voedsel dat een positieve bijdrage levert aan het herstel van de natuur, aan het inkomen van de regionale boer en aan het dierenwelzijn? Gezond voedsel voor ons en voor onze omgeving. Dan zouden we samen stappen zetten richting een gezond en duurzaam voedselsysteem, in ieder geval lokaal. Daar ligt onze samenwerkingskracht. Bewuste keuzes als het om ons eten gaat. Fijn als u daaraan denkt bij het boodschappen doen. Dan heeft u via uw bord directe invloed. En wij zorgen er dan voor dat voedsel als onderwerp vaker op het bordje van de beleidsmakers komt te liggen. Dat klinkt goed en smaakt naar meer.

Marco Swart,

mede-initiator Ons Eten Den Haag en de Haagse Voedselraad

Piet Heinplein wint Haagse Openbare Ruimte Prijs 2024

Het vernieuwde Piet Heinplein in het Zeeheldenkwartier heeft zowel de jury- als de publieksprijs van de Haagse Openbare Ruimte Prijs (HOP) 2024 gewonnen. Het plein, waar de historische gracht opnieuw zichtbaar is gemaakt, werd geprezen als een uitnodigende en inclusieve plek met ruimte voor mens, dier en natuur. De transformatie heeft het plein niet alleen tot een aantrekkelijke ontmoetingsplek gemaakt, maar ook tot een belangrijke verbinding tussen het centrum en het Zeeheldenkwartier. Op 14 april jl. werd het vernieuwde plein heropend door wethouder Robert Barker, en bij die gelegenheid nam hij de door de Vrienden van Den Haag geschonken Vriendenbank symbolisch in ontvangst. De HOP werd voor de derde keer uitgereikt op initiatief van Platform STAD.

Publieksprijs tweede plek: Vergroening Schilderswijk

Ook het project Vergroening Schilderswijk kreeg veel stemmen, met lof voor de broodnodige vergroening van versteende stadswijken en de stappen richting een klimaatadaptieve toekomst. Robert Barker, wethouder buitenruimte, dierenwelzijn en milieu, overhandigde de publieksprijs.

de redactie

TRAMTUNNEL EN OLIEBOLLEN

Op 23 november doken we met Jos van Leeuwen de tramtunnel in. Hij voerde ons als een razende reporter langs zijn 60 jaren als Haagse persfotograaf: 60 nieuwsfoto's, levensgroot afgedrukt, voor ieder jaar één: moord, brand, ongelukken, paard-te-water etc. Fascinerend, vooral de zwart-witperiode, veel verdwenen Haags straatbeeld. Kenmerk: het scherpe oog, om als eerste ter plaatse met één klik het moment van één seconde te vangen. Bij elke foto een anekdote van Jos. Een groot Haags jongensavontuur met na afloop een heerlijke oliebol van de oer-Haagse Jan Vermolen die ons gul trakteerde.

excursies@vriendenvandenhaag.nl

ADVERTEREN IN ONS DEN HAAG

Ons Den Haag verschijnt elk kwartaal in een oplage van 1400. Door in ons blad te adverteren bereikt u niet alleen een voortreffelijke doelgroep, maar steunt u ook de activiteiten van onze Vereniging.

De advertentietarieven zijn:

1/4 pagina € 150,- 1/3 pagina € 200,- 1/2 pagina € 300,- Hele pagina € 700,-

Bij een langdurige samenwerking is een korting van toepassing. Neem voor meer informatie contact op met redactie@vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe leden

Wij heten de volgende nieuwe leden van harte welkom:

R.D. van Amerongen	G.M.K.E. van Keulen	M.E.C. Sabel-Durville
P.E. Andoetoe	Wouters	M.N. van Schouwen
M.J. van Asperdi-Appels	H. van der Laan	Ernst-Jan Schubad
Berry de Blijie	Jos van Leeuwen	P.P. Schütte
J.A. Bomhoff	J. Meijers	J. Sons
A.M. Boonstra	J. Niessink	T. van Suchtelen
T.L. Brill	Theo Oskam	A.H.M. Taets van Amerongen
T.J. Claessens	J.D. Peeters	H.C.M. van Tol-Persoon
G.T.F. Eskens	H.C.G. Platenburg	M.J. Verheij-Knoester
A.M.A. Hardon-Ovink	M.T.P. Riegen	H.L.M. Verploegen
E.G. Hasselman	N.M. Romijn	Ingrid van Wensveen
M. Herwig	J.C. Roozen-	C. Wijsman
S.F. Jonas	Remmelenkamp	R.D. de Wit
K.R. van Kampen	M.G.M. Ruijters	

COLOFON

Ons Den Haag verschijnt in 2025 vier maal.

Redactie: Kitty Bos-Droog (eindredacteur), Ursula de Goede, Marcel Tielemans en Michael Toorop (hoofdredacteur).

Redactieadres: Postbus 85977
2508 CR Den Haag

Reacties: richten aan:
redactie@vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe kopij: kopij voor het nummer 2025.02 april/mei/juni dient uiterlijk 16 februari 2025 per e-mail te zijn toegestuurd aan redactie@vriendenvandenhaag.nl

De inhoud van de artikelen in Ons Den Haag weerspiegelt niet noodzakelijkerwijs de mening van het bestuur van de Vereniging Vrienden van Den Haag of van de redactie van Ons Den Haag. Wij doen er alles aan de recht-hebbende(n) van foto's en afbeeldingen te achterhalen. In het geval dit niet is gelukt, kunt u zich als rechthebbende bij de redactie melden.

Oplage: 1.400

Losse verkoopprijs € 10

ISSN nummer: 3050-7510

Vormgeving en druk:
Quantas, Rijswijk

VERKOOPADRESSEN WENSKAARTEN VRIENDEN VAN DEN HAAG:

Boekhandel Couvée –
Benoordenhaeghe,
Van Hoytemastraat 66
Carla's Boeken,
De Savornin Lohmanplein 22b
De Haagse Boekerij,
Frederikstraat 24
Muzee Scheveningen,
Neptunusstraat 90-92
The Hague & Partners,
Station Den Haag Centraal
Roda Kantoorboekhandel,
Piet Heinstraat 116
Inproc Koffiebranderij en
Theehandel,
Denneweg 55
Drogisterij Van Mourik,
Frederik Hendriklaan 270

